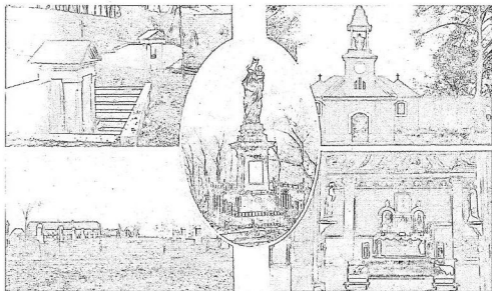

BAJAI HONPOLGÁR

2010. szeptember

XXI. évfolyam 9. (239.) szám

Ára: 250 Ft

Mária-könyve-Vodica az 1930-as évek közepén (korabeli képeslap)

Tartást adó gyökerek: kegyhelyek Felső-Bácskában

2. rész: Legenda és múlt

A Baja és Bezdán közötti egykori vármegyei út Baja és Bátmonostor között nagyjából félfúton kerül legközelebb a Duna-Tisza közti futóhomokos hátság pereméhez, amelynek meredek lejtőjén ma is számos rétegfóráras fakad. Itt található a Bajához tartozó Vodica, vagy 1923. augusztus 20-án kapott új nevén Máriakönyve kegyhely. Jellegzetessége, hogy az úthálózat átértékelődésével (a régi vármegyei út már csak kevesek által ismert földút, a két települést közvetlenül összekötő út vált közúttá) és az átépítéseket követően mára átszeli az országot. Eredetéről több legenda szól, közülük kettő vált különösen ismertté. Az egyik szerint fáknak támadtak meg egy

szerep és egy magyar diákot, akik egy közeli fán Szűz Mária képét vették észre. Szorult helyzetükben Máriához fohászkodtak és megmenekültek. Hálából a helyen talált két forrás egyikét ortodox, a másikat katolikus vallás szerint Szűz Máriának szentelték. A másik változat szerint a Mária-képes fa alatt megülendő és saját sorsán kesergő vándorlegény felett a kép könnyezni kezdett, a helyen forrás fakadt, és a vízben megmosakodó legény lelkileg megújult. A kevésbé ismert történetek egyike szerint az erre legeltető pásztorkok nagy fényességet vettek észre, és az egyik plátánfa felett a könnyeket hullató Szűz Mária-t pillantották meg. Sokan hitetlenkedve fogadták a tör-

ténetet, ezért bizonyosságul a Szűzanya forrást fáknasztott a helyen. A legenda egy változata szerint az itt dolgozó parasztok felett fény támadt és megjelent a könnyező Mária. A jelenés elmúltával a helyen két forrás fakadt. Bálint Sándor jegyezte fel azt a legendát, amely az itteni fám függesztett képhez ájtatoskodni érkezett idős házaspárról szól, akiket tehetősekné gondolva insádkozás közben útonállók támadtak meg. Semmit sem találtak náluk, ezért megköszönve és szájukat ronggyal betűmve bosszúból magukra hagyták őket. Ekkor a kép részvéből könnyezni kezdett, a két forrás fakadt. Itt olvasható az a történet is, amely a Mária-képhez gyakran eljövő és

énekével a Szűzanyicák szolgáló gyermekről szól. Egy alkalommal hangját meghallva két cigány el akarta rabolni, tervek szerint komédiásoknak akartak eladni. A ficska hazafelé tartva észrevette rosszakarót, ezért visszamenekült Szűz Máriához: tőle oltalmat és rejtekhelyet kért-kapott. (Bálint Sándor: *Bácska kegyhelyei*. In: Kalangya, 1943. 4. szám, 164. oldal)

Az 1811-ben elkészült régi kápolna építésével kapcsolatos az a történet, amely szerint egy családjával utazó gazdatiszt kocsija a források közelében felborult, de senkinek sem esett baja. A szerencsés kimenetelű baleset után a család fő háliból építtette a kápolnát. Dr. Silling István egy Zombor melletti kápolnával kapcsolatban hasonló esetet említ, és a történetet vándormotívumnak tartja (*A Mosztonga leg-északibb szentkúja, Máriakönyve és a szerb tródalom*. In: Tükörképek a Sugovicán. Kecskemét, 1997. 69. oldal). Az építettség után konkrét információkkal a kápolna falában elhelyezett sírkövel felíratát szolgál. Német nyelvű szövege alapján az eredeti, kicsiny kápolnát szorgalommal és gondoskodással adományként építtette Schmid Béla mézeskalács-készítő mester feleségével. (It kell megemlíteni, hogy a kegyhelyvel foglalkozó munkákban vezetőnként hűbisan Schmidt, keresztnevétként a német Adalbert magyar megfelelője helyett tévesen többnyire Sebestyén, vagy Adólf, Ferenc szerepel.) A férfit 1817. október elsején bekövetkezett halála után – 68. életévében, Baján halt meg – ide temették (itt nyugszik felesége is). Az erről szóló márványtábla megtalálható a mai formáját két átalakítással elnyert kápolna régiből átmentett, a bejáratot jobbra lévő falrésztében (akkortájt a kápolna körül szarkafis kisemlékek szintén átépítésre, átrendezésre kerültek). Elgondolkodató a tábla felíratának az olvasót megszólító, németül vésett sírverse:

„Hier liegt Ich ganz verwesen
Der du bist bin ich auch gewesen
Knie nieder bethe für mich
Ich werde auch bitten bey Gott
für dich“

Magyarul:

„Itt fekszem elporladva
Aki te vagy voltam én
Térlet hajtra könyörgőj értem
én is könyörgök Istennek
érted“

VII. Pius pápa 1816. végén teljes bűcsút engedélyezett a kegyhelyet felkereső zarándokoknak. Az erről szóló latin nyelvi leírát az egyházmegye székelyháre, Kalocsára 1817 tavaszán érkezett. A 2203/1817. iktatási

számú dokumentum másolata megtalálható a bajai Szent Antal plébánián, szövegének magyar fordítása a következő:

„Szentegyes Urunk VII. Pius pápa kegyelemteljes bűcsút engedélyez mindazon mindkét nembeli krisztushívőknek, akik őszinte bűnbánatot tart, gyónik, szentidőszákhoz járul és a fent említett nyitvános kápolnát az előbb mondtott ünnepén áhítattal felkeresi a nap első vesztéréjéig és napnyugta közti időben, s ott valamely ideig Őszentegyes szándékára jámborul imádkozik; (a bűcsút) az elhunyt kértnek is felajánlható. Ezen irat örök érvényű minden Belső néllél.“

Kelet Rómában, a Bűcsút Szent Kongregációjának Tükörképén

Costaguti Angelus tüköré”

Tóth Miké kalocsai jezsuita tanár 19. század végi leírása szerint: „A csöndes árnyas hely kellemes benyomást tesz, ajtósságra üszetönöz. Mint bűcsútjáró hely újabb keletti; csodás eseményekről hitelesen semmit sem tudni, de magán úton sem igen hallani ilyesmikről; mégis a hívek sokat ellátogatnak ide, szeptember 8-án pedig a leglátogatottabb bűcsútjáró helyek képével bír: ezrei a híveknek lepik el a dombot már az előtte való nap, ezrek végzik el itt sz. gyónásukat a áldoznak.“ (Vödröcz. In: Mária-kert. Havi folyóirat a Bold. Szűz tiszteletének ápolására. 1890. 4. szám 121. oldal)

A bajai Máriakönyve-Vödica kápolna alaprajza keresztre hasonlít

A megnagyobbítást 1930. szeptember 15-én bűcsútolták el (Magyar Ferences Levéltár, VI. 13. Bajai Rendház iratai, Historia Domus 1887-1950. 313. oldal), a gyors döntéshoz minden bizonytalanság hozzájárult: a bűcsútban 7-éről 8-ára virradó éjszaka hullott kiadás eső. A kápolna kis belső ter csak kevéskek számára nyújtottat menedéket, a lehallott vízben sokan annyira meg- és áztattak, hogy kora reggel inkább hazamenek. Harnarosn felépült az új torony, a négy méter oszlop tartotta kupola alá Kender István bajai mester készítette a 165 centiméter magas Jézus Szűze-szobrot (az

ilyen toronykialakítás Bácskában egyedülállóan mondható). A kápolnát 1931. május 25-én, Pünkösdkor, áldotta meg P. Jugh Miklós házfőnök (Historia Domus 317. oldal). Róvidesen, az 1932. szeptember 8-án megtörtént bűcsút követően kezdődtek azok az újabb átalakítások, amelyek elője a kápolnát templommá kiépíteli. „Jelenlegi képét egészen megváltoztatta az új terv, a mennyiben sokkal nagyobb és praktikusabb kiépítést nyert, úgy annyira, hogy az új helyiségben 3 oltár nyert elhelyezést. Főoltár a kegykép, jobbról szent. Ferenc és balról szent. Antal oltára.“ (Historia Domus 324. oldal) Az oltárok készítésére szintén Kender István kapott megbízást. A következő év őszére jutottak a munkák olyan állapotba, hogy ifj. Fuchsler Móric (Budapestben, az Iparművészeti Főiskolán végzett, később Rómában és Firenzében folytatott tanulmányokat, 1933-ban alig 27 éves) megkezdte a kápolna faliképeinek festését. Az alábbi jeleneteket ábrázoló freskók készítették: Jézus gyógyít, Szűzanya gyógyulást osztogató képe, Mária mennybemenetele, Szűz Mária születése, Angyali üdvözlés, Mária látogatása Erzsébetnél, Jézus születése, Menekülés, Fájdalmas Szűz, Szent Jelek elővettele, Mária halála, Loretoi jelképek litánia. A Szűzanya gyógyulást osztogató képe a korabeli sajtó szerint „... a mirakülonyei új erdőtisztesség megkapó látványt fog nyújtani a homlokzati bejárat boltozatán“, míg a falfőméltó helyén elhelyezett Mária mennybemenetele „... a fiatal művész legszenzációsabb, de egyben legkedvesebb alkotása.“ (Vödröcz. *Máriakönyvgyűjtemény*. Független Magyarországi, 1933. november. 22.) A több évtizeddel később szükséges volt alapos tetőfelújítás során a restaurálás helyett a lambányi történet mennyeszefurkolás mellett döntöttek, így freskók ma már nincsenek. Az 1934. évi bűcsút nagyüzimű zarándok előt tartott felszentelés P. Zadravecz István ferences tábiri püspök végezte. A kegyhely napjainkban Felső-Bácskán legjelentősebb, alapvetően regionális vonzáskörzettel, de országosan is jól ismert bűcsútjáró helye.

Máriakönyve-Vödica kapcsán beszélni kell a pravezánál vonatkozásokról. A mohácsi csatavesztést követő évtizedekben a fogásigba esett, megölt vagy elmenekült magyar lakosság helyett Bajra nagyrészt mohamedán törökökkel, az oszmán vallást felvett és hitét megtartó ortodox délszlávokkal telepődött be. Kornoly változott a másfél évszázados török uralom után Buda, majd hamarosan Baja 1686-os felszabadulása hozott: a következő években jelentős számú balkáni katolikus bonyevác és görög-keleti

szert telepedett a Magyarországon, ők az innen kiszorított törökök zaklatásai elől menekültek kérést és kaptak menedéket. Együttal megindult a magyarok visszaköltözése is. A török idöket követően a Baja lakosságának jelentős részét kitevő görög-keleti szerbekkel kapcsolatosak dr. Silling István cikkekben már említett tanulmányának 67. oldalán olvasható, a bajnai Vodica-ra vonatkozó sorai, amely Nikola Vučićević (1830-1910) egyik írásából vett idézettel a 18. század elején már meglévő kultuszról számol be. Dr. Lovas Györgynek a Túr István Múzeumban lévő kéziratot munkája (*Vodica/Máriakönyve története és katolikus valamint szerbpravoszláv búcsujának kialakulása*, Baja, 1991. 8. oldal) szintén tartalmaz ezzel kapcsolatosan információkat, közülük a görög-keleti búcsi rendjére vonatkozó ismertetés tekinthető a legértékesebbnek. Az első katonai felmérés (magyarországi felvételei 1782-85 között történtek) Baja környékére vonatkozó mappáján még nincs utalás Vodícára, tehát az előzőek szerint létező kultusz még nem eredményezte a térképszékek szempontjából is figyelemre méltó szakrális emlékpénymény jelentését. Ugyanakkor a térképen jól látható, hogy jelkúca szerint Vodica feltételezett helyétől Bajjg három, Bátoronostor egy fából készült útézi elérését állt abban az időben.

Az éptányú hiánya igaz Balla Antal megyei földmérő 1795-ben készült kéziratú térképre is [Szereente (Pest megye) valamint Baja, Bátoronostor (Bács megye) határmegosztási térképe. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár KFL. VIII.2.a. No.4.]. Tartalmaz viszont Vodicalval kapcsolatosan egy fontos, latin nyelvű feliratot:

„Fons Szentkut; olim Adica(?)
Rucianis Vodica dicitur.
Magyarul:
„Szentkut forrás; hajdan Adica(?)
Rendeten Vodícának mondták.”

Balla Antal 1795-ben készült térképének részlete

Eszerint már régtől fogva ismert a hely. Érdekes az is, hogy Vodica vizere felett még három hasonló rajzolt be a térkép készítője. A fölöttük elhelyezett latin Scurar szó – magyarul fácskás, fákad – jelzi, hogy a magasparton már abban a korban is előfordultak fákadó vizek, és közülük egyet, az úthoz legközelebbit mondták Vodícának. Egy ilyen adottságú helyen – ha a víz melletti fiam Mária-képet tettek – szinte adott volt minden feltétel a kultusz kialakulásához. A Szentkút név meglete pedig közvetett utalás arra, hogy a magyarok, azaz a katolikusok is tisztelték a helyet.

A 18. században a vidék gyarapodó számú lakosságán belül a katolikus hívők aránya folyamatosan növekedett, a görög-keletiek tendenciájában csökkent. II. József 1772. április 11-én kiadott rendelete – az egy napnál hosszabb zarándokutak megállításra vonatkozó (Bálint Sándor-Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok*, Budapest, 1994. 143. oldal) – szükségesszerűen Vodica jelentőségének felértékelődéséhez vezetett, hiszen városunktól csak 1-2 óra gyaloglásnyi távolságra feküdt. Az analógia miatt jó példa erre a szabadkai hívők helyzete, az ő gondjairól Tornágy Gábor írt (*A szabadkai róm. kath. főplébánia története*, Szabadka, 1883. 196. oldal): „József császár ... a jámbor szokásokat is megrendszabályozta. Így beavatkozott a búcsújárások rendezésébe s megtiltotta a búcsúmenetet oly helyre, hová egy nap alatt eljutni nem lehet. Szabadka lakói pedig már ez időben is örömelem zarándokoltak a Baranya-megyében fekvő Mária-Gyűdre, mely örműkről most le kellett mondaniuk. E rendelet tehát mindenestre zavarólag hatott vallásos lelkieltűkre.” Vodica kegyhely felendülése katolikus szempontból II. József dekrétumával vehette kezdetét, hiszen a Baján és a kegyhelyhez egy napon belül megtehető távolságra élő hívők számára az ide történő eljutás adhatta meg a kömmeni zarándoklattal elnyerhető búcsi lehetőségét. Az ilyen kegyhelyekre irányuló, felendülő búcsújárás nem sokat változtatott az, hogy II. József halála után rendeletei visszavonásra kerültek. Tornágy az alábbiak szerint jellemezte könyvének 197. oldalán a korabeli viszonyokat. „Igaz hogy József császárnak az egyház belsőre hátrányos rendeletei halála után hatályukat veszítették, árnde az azok befolyása által lábrakapott szabadságok már nehéz feladatón orvoslani, sőt lehetetlen volt, mert csakha-

mar kiűtött francia háború s ennek kapcsán a katonaságok épen nem volt alkalmas tényező a régi erkölcsök visszaállítására.” A 19. század első évtizedére a kegyhely felkeresői közül már a katolikusok kerülhettek többségre, de legalábbis számarányuk jelentősen megnőtt. Az érdeklődés fokozódása és az ide zarándokló hívők adakozó kedve eredményezte a kápolna 1811-es megépítését. A kegyhely jelentősége a teljes búcsi pápai engedélyezéssel hamarosan tovább nőtt. A második katonai felmérésre kialakult topográfiai viszonyokat jellemző az 1858-ban felvett térképszelvény részlete: a kőből épült kápolna térképeje látható, és a feliratok a kor viszonyainak megfelelően német nyelven készültek. A virágzó kultusz a 20. század 30-as éveinek közepére érte el a csúcspontját: kialakult Máriakönyve-Vodica napjainkra jellemző képe. Felmerült továbbkérdés, egy kisebb kolostor építésének gondolatát, de a terv nem valósult meg. A görög-keleti vallás szerinti kultusz nagyszámú az itteni szerb nemzetiségű lakosság számának arányában az elmúlt évszázadokban folyamatosan csökkent, de a legfontosabb: tovább él, amit a gondozott pravoszláv kereszt és szentkút, illetve az egyházközség vallási ünnepekhez kötődő rendezvényei jeleznek.

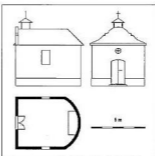
Brindul kápolna a Betho Wetngarten-ől (Pető szőlőskertek) délre található

Talán kevesen tudják: van olyan búcsújáróhely Magyarországon, amelynek történeti változásai párhuzamba állíthatók Máriakönyve-Vodícával. Ez Csobánka, és az ősszehasonlításhoz célszerű összefoglalni az ottani Szentkút helytörténetét. A Budapest központjától mintegy 25 kilométerre északnyugatra, a Pilis déli peremén fekvő település török időkben csaknem teljesen kipusztult lakosságát az oszmánok Magyarországról történő kitezése után a Csemejevics Arzén szerb pátriarcha vezetésével érkező szerbek újraszéplítették. A település határában megszületett Szentkút, vagy a helyi ortodox szerb elnevezésével bunarčić (kucacika), zarándokhelyé vált, amelynek nagybúcsúját Illés napján tartották. A szerb kereszt előtt

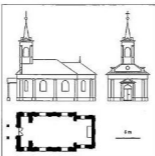
emlékezete főleg olyan legendákat őrzött meg, amelyek szerint az itteni, szél által összehordott futóhomokos dombból előbuggyanó víz csodátévő erővel bír. A jele-nések közös vonása Szűz Mária jelensége és egy kivételével a forrás keletkezése. Az egyik szerint egy néma magyar fiú családja eltűnt lovait keresve megszomjazott, majd valaki elvezette egy józsu forrshoz. Mianán ivott vízből, tudott beszélni. A gyerek azt állította, hogy Szűz Mária vette oda. Egy másik történet egy errefelől lakó család bérán szillett lányával kapcsolatos, akinek tizennegyedik születésnapján udvari játsszadózis közben hóhéhr ruhában megjelent Szűz Mária. Magához hívta a lányt, aki mankóját eldobva szaladt hozzá. Egy csokor virágot és egy piros almát adott neki. A kislány etni kezdve tudott járni. Ahol Szűz Mária állt, ott forrás tört elő. Egy helybéli Mária napján, ünneppon dolgozott a szőlőjében. Megjelent Szűz Mária és nevén szőlőva kérdezte: „Tudod-e milyen napot jelez ma a nap-tár?” Etől kezdve a később magas kort megélt helybéli vasárnap és ünnepponokon sosem dolgozott. A csávolyi szőlőkben lakó magyar juhász és bunyevác aszszony házasságából született íker fiúk eltűntek egy zivatar alatt errefelől. A keresésükre indult szőlők egy villám stjtotta fa tövében forrásra lettek, amelynek víztükre-ben fiaikat és Szűz Máriát látták meg, aki így szólt hozzájuk: „Ne vésjétek vissza il-reileket, mert azok az én vőfélyeim, anyga-lók lettek.” Az 1874-ben elkészült kápolna főbúcsúját a mostanában csak helyiek látogatta kegyhelyen Pünkösdkor tartják. A kultusz virágkorában mellettük főleg Felsőzentvárnól, Rémről és a Baja mellett Lakhandi pusztából érkeztek zarándokok. Érdekeség, hogy a kápolnától jobbra és balra mintegy 20 méterre egy-egy kisebb szoborkápolna épült: az egyikben Nepomuki Szent János, a másikban Szent Flórián szobrát helyezték el. A szentkőn kívül a kegyhelyhez útisz is tartozik, két szobáján közlül egyik a sekrestye. A hívők a kápolnában viaszból készült fogadalmi tárgyakat, offerákat ajánlottak fel. A votív figurák a népi vallásosság hagyományai szerint többnyire szfv, tej, végtag és valamilyen állat formájúak voltak, és az imákba foglalt kívánásokot jelképezték. [Wilfried Korby (szerk.): *Csávoly. Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Währingen, 1980. 118. oldal] Hellöcsa Bálint szerint a szokás német eredetű, a kis szobrokat a hívők a mézesbúbos sítáknál vásárolták. A Mária-kultuszhoz kapcsolódóan az offerák a bajai Vodicin is megie-

lentek, az oltára helyezték őket. (*Áldozati szobrocskák*. In: Ethnographia, 1908. 96-99. oldal) A csávolyi Vodicin a gyerekek búcsúifa gyantát mézeskalácsból készített lovat, babát vagy rózsaszifézt kaphattak (utóbbit Potna-nek nevezték).

A csávolyi Vodicin-Brändel kápolna

A Katymárról Baja felé vezető földút mentén – a falutól mintegy negyed óra járásnyira – a Cmas-bara (magyarul Fekete-bara, egykor vízállásos, mára moosaras élőhely) északi peremén fekvő Vodicin-Prindl kegyhelyet a közelmúltban újították fel. A falu nevének eredetmondája Vodicához is köthető jelenést említi, amely szerint utóbbi helyen egykor csárda állt. Közéleben líbsalgetetés közben Kata és Mana, a gazda két kislánya forrást fedezett fel. Miközben csodálták a vizet, megjelent a Szifanya, és a követezőket mondta nekik: „Ne féljétek, mert ez a víz gyógyítani fog, és ha it imádkoztok, mindig segíték.” A gyermekek beszámolója és a szülők elmondásai utána a csárdában megforduló emberek elbírszeltek a történetet. A forrshoz jövők ittak a vízből és mosakodtak benne, miközben gyógyulását fiháshozkodtak. Közülük számosan a mai kápolnától délre telepedtek le, a hely elnevezé-

A katymári Vodicin-Prindl formája és méretet egy kisebb templomnak felelnek meg

se a két lány után Katamara, majd Katymár lett. A terület azonban túlságosan nedvesnek bizonyult, így az itt élők később áttelepültek a falu mai helyére. Levéltári irat (KFL. I.1.b. Katymár 2.a. 1170/1866.) szerint a hívők már 1840 körül felkeresték a forrást, ahol keresztút készült és Szűz Mária képét helyezték el. Utóbbi sülé 1866-ban kis kápolnát építettek. Ennek helyén 1885-ben szentelték az újabb és jóval nagyobb kápolnát: a következő időknek tekinthető Vodicin-Prindl virágkorának. Itt is jellemzőek az I. világháború utáni új országhatár korábbi híveket elrekesztő hatása, s a kegyhely kistíji jelentőségéből helyivé vált. A II. világháború után megváltozó politikai viszonyok akadályozták a processziókat, érződött a szigorúan őrzött határsáv ellehetetlenítő hatása. A 20. század végére romossá vált kápolna megmentésére a rendszerváltást követően jelentős erőfeszítések történtek. A 2006-os érseki újrászenteselés óta ismét régi fényében tűndől Felső-Bácska egyik legszebb és legnagyobb határbeli kápolnája.

A garai Vodicin-Brändl „Mária a kis Jézussal” szobra hasonló a bajai Máriakönye-Vodicin állóéhoz

Gara déli részén, az egykori Sós-tó partjánál található a kevéssé ismert Vodica-Brünnl gyógyhely. Az itteni forrásnál 1890 körül állították létre Szűz Máriát, ezt követően 1892-ben a jelenés emlékére közadakozásból kőszobrot állítottak (KFL. I.1.b. Gara 2.b. 1442/1891. és KFL. I.1.b. Gara 2.b. 2911/1902.). Felmerült a kőpótlás gondolata is, a község lakosságát azonban ekkortájt főleg a templom felújítási és bővítési feladatai foglalkoztatták. Az I. világháború után – sajátságos gondokkal terhelve – Gara a határszélén találta magát, majd a II. világháború után a ki- és betelepítésekkel jelentősen megváltozott a község lakossága. Következniüként a Szentkú-Vodica-Brünnl fejlődése megkezdte. A szobor rendeltetése a közelmúlóban történt meg.

A cikkben tárgyalt gyógyhelyek mindegyikénél a legendák központi alakja a cselekmény szereplőin segítők, gyógyító vagy egyszerűen csak megjelenő Szűz Mária. Ennek oka egyrészt archaikus (Szent István néfőként ajándotta fel Magyarországot), másrészt a török időköt követően nagymértékben elterjedt és népszerűvé vált – a Habsburg államot jelképező – Mariahilf (Segítő Szűzanya) eszméiségből ered. Nagyon fontos a történetekben a víz, amely felüldülést nyújt, gyógyító erővel bír, és az ott fákla forrás igazolja, jelzi a csodát. Itt kell megemlíteni a fira függesztett Mária-kép könnyezését, amely bajai Máriakőnyve-Vodica legendájában hangsúlyosan tér vissza. Ez nem azonos a jelenleg a kőpótlás fölött elhelyezett gyógyképpel, annak könnyezéséről nincs tudomásunk.

Az ismeretlen festő munkája dr. Szilárdy Zoltán szerint nem Mariahilf ábrázolás, hanem a prágai Szent Vítus székesegyház gyógyképeivel mutat rokonságot. A herceg-szentű Vodica-Máriakert gyógykepe leginkább a máriagyűdi tokos Máriához hasonlít, mai jellemzőit a II. világháború után kapta, miután az ottani apácák felújították. A csavóví Vodica tihusa Mariahilf, ennek megfelelő ábrázolás lehetett eredeti gyógyképe. A katymári Vodica 1885-ben felszentelt kőpótlásának oltárképe Mária mennybemenetelét ábrázolta. A legendák valós jellemzőkhez kapcsolódását mutatja továbbá, hogy például a Máriakőnyve-Vodica esetében említett pásztorok bozástartoztak a táj kőpéze.

folytatjuk

Dr. Nebojszki László

Gyáz és emlékezés Schmidt Antal

Halálhírt a minap kaptam. Nem ért teljesen készületlenül, bár reménykedtem, hogy még egyszer, július végén viszontlátatom Baján. 2009 karácsonyán láttam utoljára hűgöm házában, ahová, mint anyyniszor régebben, látogatni jött. Hozta magával a sörös, látogatni, melyet egyébként havonta, pontosan iroszszági címre küldött. Toncai volt tehát rokonioman kívül az élő és állandó kapcsolatombajával.

Nagyon sovány volt, de szeme mint két elemilámpa világított jól megformált, intelligens arcából. Értelme szinte mindenre nyitott volt: elsőrendű közös témánk Baja és természetesen a Duna volt, amit én kilómetérekkel, városokkal és országokkal mértem Duna-könyvemben, ő pedig mint cepp a tengert, görccsel, a partok állat- és növényvilágával. Tőle tudom például,

hogy a kedvelt fekete galagonya gyógyönyvény. Most, hogy elment, úgy gondolok rá, mint az egyik dumaölösti Tükös Krónikásra, aki jó szívvel és objektíven íltele meg a faunán és florán túl az embervilágot, és így néz a rák ma is.

Lenyűgözött, hogy Toncsi mennyire nyitott és milyen sokoldalú volt. Érdekelte az irodalom – több bajai estémnek volt főlvezetője, bemutatja –, a képzőművészet, beentenesen írt Richter Ilona művészetéről és újraterjedezőként Prokop Péter festészetéről, kibez engem is barát szálak fiztek és három képét bírtoklok.

Toncsinak jó file volt a zenéhez is. Bajai dzesszkoncert rendezője és méltatója volt. Írt politikai életrajzról és történelemről is, amnyiben Pasquale Fornaro Túr István-könyvét ismertette. Ahány téma,

annyi gyöngyszem, Toncsit a pontosság és az érték felismerése jellemezte.

Jómagam egy esztendeje tudtam meg, hogy már akkor jócskán az életért harcolt. Volt egy írósi barátom, Beata Bishop, aki két évvel ezelőtt elment gyogyóra a rámtart daganatos betegségből, növényre, gyűmölcsre összpontosult kíméletes étkezésel. Magyarra fordított könyvét elvittem Schmidt Toncsinak – de hát későn érkeztem vele. Minden gyogyulás lehetőség kulcsa a korai beavatkozás.

Családja gyászához én is filj jó szívvel csatlakozom. Toncsi Baja város kiténtette volt, és legyen egyszer egy emléktábla, ahová-amire az ő nevét is belevésik. Lokálpatrióta volt a szó legnemesebb értelmében.

Kabdebő Tamás

Toncsiról

Maszáj leírom, mert a hír hallatán ez jutott eszembe: Schmidt Antal éltávozott közönlük. Miféle hagyaték itti bennünket?

Nem tudom, mikor született, nem tudom, hány éves volt, de tudom, barátjának tekinteti. Én csak huszonkét éve ismerem. Életem során (hatvan leszek) tin tíz ilyen emberrel találkoztam. Nyomat hagyt bennem!

Schmidt Antal anygal volt és megisméltott is, a kultúra, a zene, a művészet, a biológia (szűkebben hidrológia), a családja és szakmája megszálította. Mindent szívóbból tett és 99%-ban jól. Közben egyszerű ember ma-

radt és (hála az égnek) mindövegig a 70-es évek pozitív energiái mőködtek benne.

Schmidt Antal mindenki barátja volt, szerette a művészet minden ágát, és közben tartotta az alkák birodalmát. Egyszer kérdeztem tőle, mit lehet rajtuk szeretni, nem is látom őket. Válasza az volt: „Meg kell érteni az életüket, és akkor látni is fogod őket.” Hát ez a Toncsi!

Kapott több kitüntetését, voltak címei, neve a szakmájában, a városban, de erre mindig azt mondta: „Ugyan hagyj már, nem érdekes. De mi lenne, ha Tolcsy

Lacit újra ide hoznánk... vagy Cseh Tamást vagy Bródyt, esetleg lehetne egy új művészetiör szervezni, vagy elég, ha egy kiállítását csinálunk Nemes Pistának...”

Hírválása volt: család, béke, szeretet, közösség és szeretett városa. Szerintem nagyon ritka az ilyen ember. Ilyennek születni kell!

Schmidt Antal számomra fogalom, sokat tanultam tőle. Remélem, hogy szeretett városa is méltó helyére helyezi.

Toncsi! Köszönöm, hogy ismerhettelek!
Ujvári Sándor

Új múzeum a Bács-Kiskun megyei Hajóson

„Hajós városon két patak folyik keresztül. A két patak között áll az érsek-uradalmi kastély, mely hajdan a kalocsai érsekeknek kedves nyári lakó és mulatóhelyük volt, a kastélyt körülövedszó vadvas-kerttel. Ebben egészen 1872-ig dűmbedtek, fűzek, vadászok tanyáztak. Most már ez megszűnt. Most a kastélynak csak alsó része népesül néha meg, amennyiben Hajós a csodátévő szűz Máriáról ismeretes búcsújáró hely lévén, évenként május hónap, Szent János napján tartatni szokott bácsú napján a leg-távolabbról ide seregű búcsújáróknak gyónás-helyül szolgál, mely alkalommal ott misét is szoktak szolgáltatni.” (*Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája*, 1877. szerk: Borovszky Samu)

Hajós község történetéről kevés adat ismerünk. A település neve egy 1366-os oklevélen tűnt fel először. A török hódoltság előtt a helység vásártartási joggal rendelkezett. Magyarország három részre szakadását követően meglehetősen gyérben lakott a vidék. A törökök kiűzése után mint elnéptelenedett települést említi egy 1690-ből származó dokumentum.

A harcok elmúltával a terület gróf Csáky Imre kalocsai érsek birtokába került, a 1710 és 1732 között többször be tisztogát. Kérésére és javaslataira német telepesekkel, Bussen és Tittelhoff sváb községek lakosával népesítették be Hajós vidékét. A Kalocsai Főszékesegyházi Levéltárban őrzött dokumentumok szerint Csáky érsek birtokára 1722 és 1732 között 122 család telepedett le; a folyamat azonban egészen 1770-ig zajlott.

A Dunán lehajózó telepesek az úlni megyékkel (Ulmer Schachl) Kalocsáig hajóztak, ahol kirakodták értékeiket és innen vonultak a mai Hajós területére. A község 1756-ban vásártartási jogot nyert, azaz mezőváros lett, ami a fejlődés fontos állomásának számított. Az 1780-as években a kalocsai érsek mint hűbérúr kötelezte a hajósiakat a szőlőtelepítésre, borkészítésre, 10 évi adómentességgel biztosítva. A szőlő és bor megjelenésével alakult ki az európai hírű hajósi Pincefalu, melynek lészbe véjt pincelabirintusában most is érlelődik a híres hajósi onbernet, kékfrankos és zweigelt.

A 18. század elején ugyanúgy, ahogyan Szent István korában vagy később a tatárjárat követő időben az ország építésének megindulásakor, alapjaiból kellett újra létrehozni a lerombolt településeket, alapjaiból kellett újragondolni a magyar építésze-

ket. A feladatot nehezítette, hogy az újjászülte vidékeken az egykori ősszerzők tanúsága szerint alig lehetett iparosokat, építőmestereket találni. A felfedő települések építkezéseiből azonban szákképzett építésmesterekre, kőművesekre volt szükség. Nem véletlen tehát, hogy Mária Terézia és férje, Lotaringiai Ferenc nagyherceg mintáját követve a főúrnak is tervszerűen telepítettek Magyarországra számos vidékre (így Hajósra is) német építőmestereket, vagy Elzász-Lotaringiából francia művészeket, tudósokat: fizikusokat, matematikusokat, botanikusokat.

A Német épít, házakat őksít, Új-módi-ménat prémez, harangot ónt: Kést, karót, órái ő tsindit: s a Fő Magyarok faszik adójátva.

Hajfai Magyarország. Pöbft-tanúmat Vedd-bé: Ha német jöme köszen: ne bántsd. Hasznodra lésszen, mindazonáltal A bugyogót saba rád ne gondold.

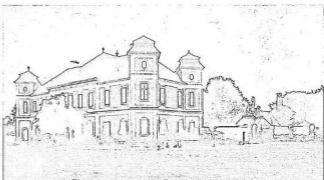
– Itt az 1790-es években Czinke Ferenc királyi professzor és alkalmi költő egy derűs hangú versében, hogy mit és miért tanulhat a némettől a magyar.

A némes urak a barokk századra oly jellemző épít kedvvel láttak hozzá reedenciák felépítéséhez, újjáépítéséhez, melyly egyben az osztrák barokk stílus magyarországi meghonosodását is elősegítették.

A Kalocsai Érseki Uradalom hajósi vadászkastélya, a kalocsai érseknek egykori nyári rezidenciája ennek a magyarországi barokk épít kedvnek, leandületnek egyik kiemelkedő emléke. A 18. század közepén a korábbi német-osztrák paloták és francia rokokó kastélyok nyomán alakult ki ez a magyar igényeknek megfelelő, sajátosan magyar kastélytípus.

Az épületet gróf Patachich Gábor kalocsai érsek építtette 1735-1739-ben. A hagyomány szerint az érsek 1739-ben már az új kastélyban látta vendégül a török háborúból visszatérő Lotaringiai Ferencet, Magyarország helytartóját és Károly herceget. A hajósi kastély megépülésétől az új kalocsai Érseki Palota befejezéséig (a ma látható Érseki Palota 1773-1780 között épült), 1740-1780 között szívesen tartózkodtak a kalocsai érsek a hajósi nyári vadászlakásban. A nyári pihenőhelyként és vadász-kastélyként szolgáló új épület 1780-ig sokkal kényelmesebb és modernebb volt a kalocsai rezidenciánál.

A Patachich érsek által építtetett kastély egy szabadon álló téglalap alaprajzú, 2+5+2 tengelyes, a főhomlokzat öt tengelye felett kétszintes barokk épület volt, melyet Bathynyi József érsek bővítettett további színtérféttel 1766-1768-ban. Az átépítés tervezése és kivitelezése a gődöllői Grassalkovich-kastély egyik építőjeként számon tartott, Jakob Gföller nevéhez köthető. Jakob Gföller építőmestert a 18. századi Magyarország egyik legjelentősebb főura, Mária Terézia bizalmas, titkos tanácsosa, gróf Grassalkovich Antal ajánlotta tanácsos társa, gróf Bathynyi József kalocsai érsek figyelmébe. Bathynyi József érsek az épület földszintje részére manzárdtetős emeletet építtetett, és ekkor emelték a kastély négy sarkán, részét elhelyezkedő kétszintes, manzárdtetős saroktoronyokat is. Az érseki vadászkastély 1768-as átalakítása során került kialakításra a Jakob Gföller által tervezett és kivitelezett földszinti előcsarnok, a faragott, díszes kőkarú kölépés, a 26 méter közbélk is. A főhomlokzaton az épület lehangyulósabb részét magas kő-

A hajósi kastély (archív fotó)

ablakokkal, erkéllyel és az oromzatra helyezett, faragott címerrel díszítették. A Sala Terrena, az emeleti díszterem és több nagyterem mennyezete és falai, valamint a saroktornyok, közöttük a későbbi kőpolna falai is ekkor kapták díszítésüket: festett virágmotívumokkal, rózsaszívekkel borították őket. Az 1768-as felújítás után helyezték fel az emeleti díszterem falára Hofburg udvari festőjének, Martin van Meytens műhelyének négy festményét: VI. Károly, Elisabeth Christine von Braunschweig-Wolfenbüttel hercegnő, Mária Terézia és Lotharingiai Ferenc egészalakos (270x170 cm nagyságú) uralkodóportrét.

Az építést, az épületszobrászat és a festést esztétikai és pompáimvelő szerepét egészítették ki a hajósi vadászkastélyban a „mobiliák”, a berendezési tárgyak: a bútor- és iparművészeti, képzőművészeti remekművek, tükörök, csillárok, fajanszok, órák, falképírók és szőnyegek.

A kalocsai érsekek 1780 után – az új kalocsai érseki rezidencia felépülését követően – hajósi kastélyukat csak vadászat céljára vették igénybe. A kastély értékes barokk, rokokó berendezési tárgyainak, bútorainak nagy részét átszállították az új, kalocsai rezidenciába. A hajósi vadászkastély megmaradt (egy 1867-es leltár szerint „ődivatú”) bútorai jóval egyszerűbb, funkcionálisabb jelleget öltöttek.

Az egykori érseki vadászkastély 2010 szeptemberében a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének új kiállítóhelyeként nyitja meg kapuit. A kastélyban a barokk főúri életforma rekonstruált bemutatása mellett az egykori építettség kalocsai érsekek életét bemutató állandó kiállítások, néprajzi, vadászati, valamint képzőművészeti időszakos kiállítások lesznek láthatók. A hajósi barokk kastély így egyszerre mutatja be a főúri életforma ünnep- és hétköznapjait, a vallási életet, a fő-

úri vadászatot, valamint a térség nemzeti, kulturális és művészeti örökségének sajátosságait.

A hajósi kastély rekonstrukciós munkái, a rokokó díszítőfestés restaurálása, a belsőépítészeti átalakítások, a kiállítások rendezése 2010. szeptember közepén fejeződnek be. A 2010. szeptember 24-én 10 óra-kor nyíló új múzeum kiállításai a 18-19. századi főúri életforma egy-egy speciális területét lesznek hivatottak bemutatni.

A kastély földszintjén három állandó és egy időszakos kiállítóteret várja a látogatókat:

A hajósi Szentbócsú solszámság

A szőlészet, borászat az Alföldön
Főúri vadászat a Kalocsai Érseki Uradalomban

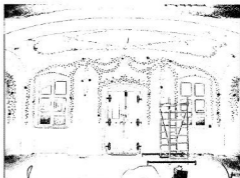
Főbejűs – Umnenhoffer Pál kiállítás

A kastély emeletén az egykori hajósi főúri életformát bemutató kiállítások, rekonstruált enteriók láthatók.

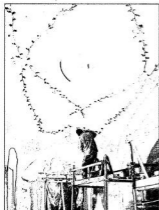
Kovács Zita

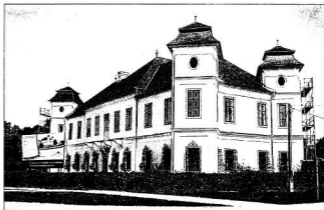
A megújuló szalon

Sala Terrena

A virágmotívumok festése

A felújított kastély

A bíboros

I.

„Az igazi demokrácia alappillére, hogy sérthetetlen természetjogi elveket ismer el, amelyekhez soha, semmiféle emberi hatalomnak erőszakkal nyúlania nem szabad.” (Mindszenty József)

A Sixtina boltozatait Mózes első könyvének freskóvá varázsolt látomásai töltik ki. Kék vízbe halak szurnának, felettük az ég szárnyaló madarai. A teremtés utolsó aktsza: az Úr újítói életre kel a föld sárából remekké formált férfitek, Ádám. Az idők kezdetét követi a vég. Az oltárkép felső íve alatt lenyírózóan tornyosul az utolsó ítélet igazgatója, hatalmas Krisztusa.

Michelangelo festői életművének fő alkotása tulajdonképpen művészettörténeti kuriózum. A képzőművészet legokodolhatóbb lángelméjét egy konok pápa vasakarata, illetve botja kényszeríti arra, hogy szemiallítását a piktúrában is kibontakoztassa. Az időtávlat már meghaladja a négyeszkézet, és mintha az oszlopok felett tűnődő hatalmas Szibillák szelleme költözne az agg pápába. 1946-ot írunk, és a szentnyai búcsúzik bsmíncként, minap felavított új bíborosától. Egyiküknél azonban megtöri az előírások protokollit. Szemének sarka könnyfől opólos, és a búcsúzó aya ellágyulással öleli meg a főpapot. „A 32 közül te leszel az első, akinek vállalnod kell a bíbor színei jelzett vértansógot!” XII. Pius, akit csak Róma püspökévé szenteltek, ezúttal a próféta látnoki magasságába emelkedik.

A pápa megkülönböztető figyelmét felkeltő eminenciás neve: Mindszenty József. Amikor majd a történetírás a negyvenöt éves múlt intellektus lealacsonyító árnyától megszabadul, és objektív tények alapján rekonstruálja a hercegprímás történelmi szerepét, nem lesz könnyű helyzetben. Az 1946-ot megelőző évszázadban ugyanis a magyar katolicizmus számos jelentős személyiséggel gazdagítja a közéletet. Például Horváth Mihály püspök kultuszminiszter 1849-ben. A szabadságharcról írt hatalmas műve az eseményekben részes szemtanó pártatlan hiteltességgel alkotása. Emil-hetnénk Rónay Jácintot, a honvédsereg tábori főlelkészét, aki az emigrációból hazatérve Rudolf trónörökös egyik nevelője lesz. Előzetes kikötése jellemző: csak úgy vállalja a megbízást, ha a magyar történelmet szabadon, saját felelősség szerint oktathatja. A huszadik század kiválóságai: Pröbászka Ottokár lenyírózó beszédkultúráját, hitshóznok, valamint Sik Sándor, a kifőző költő és irodalomtudós. A felsoroltak mind szűk körű társaságban megnyilatkozva,

mind elmélyny magasságából szónokolva nagy hatású, karizmatikus személyiségek. Tudományos életművük pedig maradandó értékkel gyarapítja szellemi kincstárunkat.

A zalaegerszegi plébánosból veszprémi püspökké, majd hercegprímássá emelkedő Mindszenty szellemi kvalitásúakkal aligha kelhet versenyre. Mégis valószínű, az említett évszázadra majd visszapihlantó historikus a dunántúli lelkészek lényegesen nagyobb teret ad, mint felsorolt tudós és érdemes papársáinak. A Vas megyei parasztcsalád gyermeke ugyanis két olyan tulajdonsággal bír, mely fölé emeli őt a Szent István óta pástorgyúrtú továbbadó betvenyelyő egyházfejedelem bármelyikének. Ezek: a rendkívüli jellemeszláróság és a megtörhetetlen vasakarata. Egyéniségének utóbbi vonását a következőkkel jellemzi Varga László, az emigráns publicista: „Mindenképp úgy érezte, mintha az egész ember valami eleven acél volna, amely engedni és tömni nem hajlandó.” Természetesen hibá leme, ha a harcos főpapban csupán egy öccünál ellenkező, nehezen kezelhető, makacs akarnokot látunk. Magatartását a megismert erkölcsi igazság egyenes vonalú következtetése szabja meg, a legeszkélybe konpromisszum nélkül. Számsán a Sínai-hegy kötbőlái a világegyetemet kormányzó örök törvényeket tartalmazták. Azt, hogy milyen következetességgel ragaszkodik az erkölcsi rend normáiboz, szemlélteti azok felsorolása, skikkel egyháza igazát védelmezve szembenáll. Álltunk őket glóbiáta: Gombós miniszterelnök, a nemzeti szocializmus, az antiszemitizmus, a nyilas mozgalom és Szalasi, Rákosi Máttyás, Péter Gábor (az ÁVH főnöke), Nagy Imre és végül – ne hagyjuk ki őt sem – VI. Pál pápa.

Történelmi szerepének kezdetét 1944. március 4-ére datálhatjuk. Ekkor nevezik ki Veszprém megye püspökké. A német megszállást követően májusban megkezdik a zsidók deportálását. A veszprémi nyilasok úsznak az örömmámorban. Vezérük, dr. Schieffenauer Ferenc ügyvéd rábírja a ferences házfőnököt, hogy a héberek előlézésé megint-néplésére celebrájon Te Deumot (hálandó misét). Mindszenty tudomást szerez a felháborító akcióról, letiltja a szentmisét és kis híján kirúzza csuhájából Szent Ferenc megtevélyedet gyermekét.

A vért püspök

Rövidesen egy nagyobb súlyú, országos kibátású erkölcsi próbatételben kell töltenie. Bármily furcsa, de az „Endlösung” utolsó fázisáról, a zsidók gázkamrában történő kivégzéséről nem tudnak a Hitler uralt hatalmas birodalomban. Bár a krematóriumából áradó bűz megüli Auschwitz és Birkenau atmoszféráját, a hírzslat tökéletesen szigetel. A halálgyátrak működését nemcsak a polgári lakosság, hanem még a Waffen SS tagjai előtt is eltitkolják. Rudolf Hóas auschwitzi parancos és Heinrich Himler között egy ezredes rangú SS tisztszást teljesít futárszolgálatot. A szigorúan bizalmas napi jelentések tartalmazták az elgázosítottak számát és az igényelt Cyclon B-gáz mennyiségét. A gyilkosok bűnéit álnoval elrejtő kődfalat 1944 májusában áttört egy vakmerő akció.

A halál árnyékában vegetáló táborlako gondos előkészítéssel megszervezik néhány tárnok szökését. A menekülők elrejtőznek a Kárpátok hegyei között. Meghátasútnak megfelelően egy kunyóban frásba foglalják a hermetikusan lezárt táborokban véghetően népirást. Az úgynevezett „auschwitzi jegyzőkönyv” ezután az ellenállás titkos csatáimán terjed, és eljut Magyarországra is. Budapestet öt példányban fordított magyarra, és ezek egyike a hercegprímáshoz jutatták el. Az egyházfő püspökkari konferenciát hív össze és ismereti a jegyzőkönyv tartalmát. A megdöbbenés általános, a felháborodás együtentű, a reagálásra vonatkozó vélemények

azonban megoszlanak. A primás, Seréfi Jusztinián nem az urána oroszlanjaival farkasszemet néző ökerkeresztény alkot. Ellenálló képességét korlátozhatja súlyos betegsége is. Bár a püspökök egy része úgy foglalt állást, hogy a náciák szovjetnyetói főpásztori körlevélben, leplezetlenül, a települési szakszerveket kell ismertetni és elítélni, az esztergomi főpap ellenzi a lépést. Úgy véli, a németekkel való nyílt szembeszállítás csak bajt okozna, és nem segítene az üldözötteken. Az erkölcsi igazság vállalásának ódiuma és a pragmatizmus közötti harcban a primás álláspontja győz. A náciizmus elleni nyílt fellépést Apor Vilmos győri, Shvoy Lajos fehérvári és Mindszenty József veszprémi püspökök vállalják, de a többség döntése miatt alá kell vetniük magukat az egyházi fegyvereknek.

Nyilvánvaló, hogy a keresztény humanizmus elveit manifesztáló körlevél miatt nem kizárólag Mindszentyre zúdítva a németek dühe. Őt hónap múlva azonban egyértelművé lesz, hogy a veszprémi püspök nemcsak a kollektív felelősségben való részvétel vállalására hajló alkot.

1944 novemberéig a szovjet csapatok a körülzárt Budapest és a Dunántúl kivételével meghódítják a trianoni Magyarország területét. Nem kell erős fantázia ahhoz, hogy elképzeljük, a reménytelen védekezés harc miként döntene romba a hazra még épen maradt részét is. A józan ész érvelése és a népközt őrö főpásztorok jó szándékú ötvöződik abban a memorandumban, melyet Mindszenty fogalmaz meg. Az okiratot rajta kívül Apor, Shvoy és Kelemen Krisztonán pannonhalmi főpápa írja alá. A címzett a megszállt Horthy által kinevezett „nemzetvezető”, Szilási Ferenc. A levél legkeményebb mondata így hangzik: „Műji, Mohács, Mátyás, Világos, Trianon után volt feltámadás, de a megsemmisülésből nem lesz!” A főpápok határozotn követelik a miniszterelnököt, hogy önként végrehajtott kiűrtéssel övja meg a maradék ország népének életét és értékét. Az idézett mondat világosan kifejezi, hogy a magyarországi nemzeti létet nem azonosítják a németek által pajzsra emelt Szilási szánalmas uralkodás fenntartásával.

Késztelen, hogy a dokumentum alólról a fejkéldék jászának. A ki-provokált reakció főként az átadót fenyegeti. Mindszenty ekkor bizonyítja első ízben, hogy hittel vallott igazságot tudatában a hatalom megtorlásától nem retten vissza. A levelet maga viszi el Szilásinak. A nemzetvezető távolléte miatt helyettese, Szőlősi fogadja. Az irat érdemi választ nem ad, csupán elbeszélget a főpappal. A püspökök előzetes balsej-

teimei most még nem teljesednek be, szabadon távozzat. A felbőszült Szilási azonban rövidesen tücszsz.

A háború dűlta területekről a polgári lakosság egy része Dunántúlra menekül. Mindszenty a püspöki palota helyiségeit – a saját használatra fenntartott egyetlen szoba kivételével – a fedél nélküli maradóknak adja át. A nyílt ügyvéd, Schieberna a várható reagálást előre kiszámítja az épületet „katonai célra” igényli kis. A püspök energikusan tiltakozik, és befogadottjai is passzívan ellenállnak a kikalkulációnak. A felülről nyilvánvalóan instruált veszprémi nyilasvezérben fellobban a sikerélmény lehetőségének öröme: most majd mőresre tanítja a nyilas püspököt! A triumfálás azonban – igen sajnálatos módon – alaposan félresterül. A Mindszenty őrizete vételére kiléldött rendőrök zárt gépkocsiban, feltűnésmentesen szállítják el védőnőket. Csakhogy a püspök ellentmondást nem térben megadóórányi időt követel, és visszavonul szobájába. A mindíg szerény öltözködésben mutatkozó egyházfő ezúttal teljes főpapi ornátusában lép ki szobájából. Nem enged, hogy az utcán betesszkojják a gépkocsiba. A rendőrök sem szívóskodnak, hiszen maguk is szegények, hogy a szolgálati fegyvel a nyilasok fogdmegieivő alacsonyította le őket. A menet nyugolans halad a rendőrkapitánysság épületé felé.

A letartóztatás vészrhre etterjed a városban, és Veszprém népe sorfallal övezi a mintegy másfél kilométeres utat. A főpap időnként megáll és pásztorbotját felemelve áldást oszt az őszertelődő csoportokra. A processiót száné Becket Tamás vértanúságinak nímbusza vonja be. A nyilasok sobasem örvendtek közkedveltségnek, azonban a püspök megurcolásának híre veszprémi népszerűségüket tovább devalválja. Bár Schieberna türelmetlenül sürgeti, hogy Mindszenty ellen „a katonai műveleteket akadályozó, áruló magtartsást” miatt emeljenek vádat, dr. Zichy, a megyei főügyész azonban gerinces magyar. Egy hónapig felelt az ártást, míg a front közeledése miatt a nyilas horda menekülésre nem kényszerül. A püspökök és paptsárait Sopronháidára, a hírbet fogháza és kivégző helyre szállítják. Itt tevékenykedik a „nemzeti számonkérő szék”, melynek elnöke, Dominich hadbíró könyvű kézzel osztja a halálos ítéleteket. Azonban vagy bokros teendői foglalják le, vagy egyéb okból, de tartózkodik a magas rangú egyházi személy perbefogásától. Így történthet meg, hogy a főpap április 1-én, a szovjet csapatok bevonulásakor nyeri vissza szabadságát.

1945. március 29-én elhunyt Seréfi Jusztinián. A pápa – meglepő döntéssel – az alig másfél éve püspökké szentelt Mindszentyt nevezi ki esztergomi érseké és primásá. A Kelet-Európa buroló fenyegető drnyék, a szovjet híbeli iga kényessere már sejtélt-e vezdelern. Azt azonban XII. Pius sem láthatja előre, hogy a legalkalmasabb, a legkevésbé megalkuvó hívtallót állította a magyar egyház élére.

A bíboros hercegprímás

Az érsekről 1990-ig megjelent írások azt a rosszhiszemű tévhitet szuggerrálják, hogy felhasználta a hívek vallási meggyőződését, és őket ily módon a „népi demokrácia” ellen hangolta. A valóság azonban az, hogy a társadalom döntő többségében eleven lappang a félelem. Tartanak attól, hogy az orosz megszállók bolevik mintájú államformát kényszerítenek országunkra. 1945. november 4-én felszállt egy – sajnos illúzióknak bizonyuló – remény, hogy demokratikus választás útján a magyarság elutasíthatja a kommunista jármot. A lakosság pártatlan politikai aktivitást mutat, a részvétel 92%. A Kisgazda Párt a voksok 57%-át kapja, a szociáldemokrata párt 17%-ot szerez, és a harmadik helyre kerülő MKP csak 16,9% támogatóval szerénykedhet. (Féltetés ne essék, az SZDP valóban a munkásság érdekeit képviselő, a bolsevizmussal legkevésbé sem rokonszenvező párt.) A Mindszenty által november 1-jén kibocsátott főpapi pásztorlevél kommunisták által különösen kárhözvont mondata így hangzik: „Kedves híveink, felszólítunk, hogy ... a választás alkalmával adjátok szavazataitokat arra a jelöltre, aki az erkölcsi tisztaság, a jog, az igazság és a rend érdekében fog skna szólni, s képes lesz küzdeni a jelenlegi szomoró állapopotok visszatérési ellen.” A végeredmény csak azt jelzi, hogy a választók elsőprő

többsége szerint Rákosi pártkatonái nem felelnek meg ezeknek a támasztott morális kritériumoknak.

Az állampolgárok mindössze egy hatoda által támogatott Magyar Kommunista Pártunk valódi demokráciában esélye sem lehetett volna a hatalom megszerzésére. Csak hogy a sokszor emlegetett „szalmatechnika” és főleg a Vorosilov által irányított Szövetséges Ellenfező Bizottság segítségével a törpe minoritás fölébe kerekedett a nemzeti akaratnak. Azt, hogy 1945-1948 között a nemzeti függetlenségét és a lelkiismereti szabadságát vívott harc vezéralakja a bíboros lesz, két okkal magyarázható. Egyrészt a kor kiszuga és polgári politikusi nem súlyos, konzervatív személyiségek. A református lelkesít, Tildy Zoltán kiszuga vezér, majd államilok nek a pályabratsgot is vállaló állhatatossá gú protestáns prédikátorok szellemi utóda. Nagy Ferenc miniszterelők sem bír az államerfűti akaratéró szívós szűrlőrségával. A tárgyilagosság azonban megköveteli, hogy elismerjük: a hatalomátvétel rohamtempóban erőltetó kommunizisták nem is adnak időt a polgári politikusoknak személyi kvalitástak kibontakoztatására. Másrészt Mindszenty társadalmi pozíciója, hatalmi helyzete független a politikai változásoktól. Egyháziófi státusa a Kremel számára is hozzáférhetetlen hivatal. Kézfémerté vált karakánsága, megvesztegethetetlensége, igazságérzete. Ót hónapig sínylődik a nyilasok bűntömbében, az askázófia árnyékában. Szabadulása után háromnegyed évvel meghozzák a magyarországi németek tömeges kitelepítéséről szóló elnöki rendeletet. A náciizmus üldözöttjéből azonnal krobban a felháborodás, és tiltakozik a kollektiv bűnösség kimondatásának igazságtalan és ingemhatás gyakorlata ellen.

A Szovjetunióból Rákosi vezetésével hazatérő csoport pontosan meghatározott célal érkezik. Küldetésük a polgári demokratikus fejlődés irányában induló ország átalakítása bolshevik típusú diktatúrává. Feladatuk rendkívül nehéz, hiszen – mint az 1945-és választás adataiból láthatunk – a magyarországi döntő többsége iszonyodik a vörös csillag uralmának elfogadásától. A moszkviból sikeresen semmisítik meg a feldaraboltt, kisebb pártokra szakított parlamenti ellenfeleket. Az emberek világnézetét, erkölcsi normáit, belső tartását befolyásoló egyházakkal szemben azonban egyelőre még tehetetlenek. Bár a kommunista pártállam alakuló „népi demokrácia” a protestáns egyházakat sem fogja kiélni, az első számú közellenség nyilvánvalóan Mindszenty. Látják, hogy kulcsfon-

tosságú az egyházak kezében lévő iskolák megkaparintása. Bár az érteimi szerző a gonoszán intelligens Rákosi, Ceoó és Révai, a végrehajtás hátlátán feladatát a megfélemlített és megalkuvó kiszuga miniszterre, Ortutay Gyulára bízzák.

1948 júniusában ötezer négyszázharminchétt egyházi fenntartásban lévő általános iskolát és szűrtizenhárom gimnáziumot államosítanak. Az általános és rosszhírnemű indoklás szerint csak azt az állami és egyházi oktatást szűrtváltástó törvényt hozták meg, melyet a nyugati demokráciák már évszázada életbe léptettek. A valóság azonban az, hogy az erőszakos államosítás a nyugat-európai, ügynevezett szekularizációhoz nem hasonlítható. Az ott megvalósult demokratikus forma lényege, hogy az egyházi iskolák mellett tömegesen hoztak létre állami intézményeket. A család szabadon döfönthet, hogy milyen típusú intézménybe iskoláztatassa gyermekét. A magyar parlament 1948-as XXXIII. Törvényükke ügyszólólván tökéletesen megfosztotta az egyházakat iskoláitól. A szabad választás helyébe állami monopólium lépett. A szovjet mintájú párt maga alá gyűrte az oktatási rendszert, és feladatává tette a materialista világnézetű generációk felnevelését. Az, hogy a kitzűtött cél csak igen gyér sikerrel valósult meg, a pedagógus társadalmi tisztességének, passzív ellenállásának, kultúrájából adódó hagyományörzésének köszönhető.

Mindszenty természetes energikusán, élesen fogalmazott, pontosan célba találó nyilatkozatokkal tiltakozik a törvényesek előzetes önkény ellen. A fűpásztor kommunikéit idézi a Kelet-Európa éberén figyelő világajtó. Rákosiéknak egyre kellemetlenebb, hogy általános manipulációkat leleplezi az utolsó, még szabadon megnyilatkozható bírálat. Van egy meggyűző bizonyítéka annak, hogy a hercegprímás a magyar nép lelkeiből kiszakló, jövőt féltő aggodalommal vizek. Az szemléletes demonstrációk az 1947. augusztus 15-én meghirdetett Mária-év zarándoklatán. Számos magyar tudja, hogy 1686-ban Fiáth hajdúkapitány jobbájában karddal, baljában Mária képvél díszített zászlóval hódítja vissza az első budai bástyát. A szabadságharc hőnőcseregei felett is a Patroca Hungaria alkájával ékes zászlók lobogtak. Kézenfekvő tehát Mindszenty gondolata; a Szent István király visszanyúló hagyományát egész életét követő zarándoklatok rendezésével élezi fel.

„A Boldogasszony éve” egyházi ünnepekét két csoportba sorolhatók. Egyrészt zarándok csapatok indulnak az ismert kegyhelyekre (Máriaremete, Máriagyűd stb.), más-

rész a hívek tízezres tömegei tódulnak azokba a városokba, ahol a bíboros celebrál misét és mond szűrtbeszédet. A primás által pontifikált istentiszteletek helyeinek csak vizlátos felsorolása: Esztergom, Budapest, Szombathely, Csongrád, Eger, Törökszentmiklós és időrendben valósínlólag utolsóként Baja. Az augusztusi és szeptemberi zarándokok létszámát Mindszenty alkalmanként másfél millióra becsűli. Bár a hercegprímás prédikációiban az ezeresz múlt tradícióinak egyes vonala mentén halad, egyes mondatai aktualitásuk miatt elevenbe találnak. „A múltnak tanulsági útmutatói a jövődönnek. Egyént, családot, nemzetet nem engedünk testünkötől, lelkiünköt idegen gondolatokba beűrtözésnek. ... Övekodjátok a hamis próbtáktól, akik jűbök ruházatlában közelítenek hozzátok. Gyűlölöket hirdetnek és a maguk érlekvetését aratják.” Az Akadémia utcában – ekkor itt van Rákosi irodáján – a pártideológia terjesztésére vonatkozó ézposi hasonlatot aligha találták megistelőzőnek.

A bajai Bejárati templom bejárati lépcsőjén Gonczlik Kálmán kamonokkal, a kortóbbi Itteni apátjelölőbánonnal

Nyilvánvaló, hogy az ünnepegeken résztvevőket különféle indítékok mozgatták. Előszörleges ok a vallásos meggyűződés, mely a korabeli Magyarország nagy részét áthatja. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy az emberek érzékölük a hatalomból lopakodva, ám gűltálatlanul és erőszakosan közlekedő bolszevizmus fenyegetését. Az is bizonyossá válik, hogy a politika demokratikus eszközeit szűrtálmokká forgasolta a kűépűlt kommunista rendűrlőm. Az utolsó, még nem kapitulált erőűrtmény az egyházban vélték megtalálni. Az esztergomi fellegvár parancsnoka, a bíboros pedig a rettenetelenség, a rendíthetelenség szűrtú szűrtájának látszott. Magától értetűdés és természetesség, hogy az ország népe mintegy biztonszagot és öltalmat keresve tőrűrtűlt fűpájja kűré. Logikus következtetés, hogy a magyarországi csak úgy lehet akaratlanul alttvűrtők: tő-

megévi alacsonyítani, ha a morális ellenállás utolsó bástyáját megfosztják vezéréből. Ezt azonban csak óvatossá, gondos és ravasz előkészítés után merték megtenni.

Először 1948. november 19-én a primás útkérdés, dr. Zakar Andriást tartóztatják le. Az Államvédelmi Hatóság a primási palotában végzett alapos házkutatással remélte megszerezni azokat az iratokat, melyre alaposan összetékozták a vádiratot.

A bíborosnak nem lehet kétséges, hogy mind személyét, mind egyházát végzetlenül fenyegeti. A bátor főpapot az Apokaliptisz lovainak közeledő dübörgése nem retentti meg. Azt csupán találgathatjuk, hogy száikar elköltésége milyen indítékból táplálkozott. Lehet, hogy a földi vizsgálósztó gyötrelmének vállalásával a túlvilági mártíromság glóriáját remélte kiérdemelni. Jellemét, pályafutásának ko-

rábbi szakaszait vizsgálva azonban más indító okra gyanakodhatunk. Magartartásának kialakításakor, véleményének kimondásakor mindig erkölcsi elvek irányították. A rómezi kőtáblák parancsai számára a legesekelőbb engedményt sem tűrt alapigazságok. Erről – mint látni fogjuk – szilkes esetén még a pipát is kiöktatja.

folytatjuk

Dr. Dántel József

Újabb keresztfelújítás az országhatáron

A Bajai Honpolgár 2007. márciusi, áprilisi és májusi számaiban közölték *Üzesseli keresztet* neként *bácsi határszakasza* című háromrészes cikksorozatunkat. A téma 2009. júliusi számunkban történik vissza (*Felújításra váró üzesseli keresztet a bácsi határszakaszon*), majd augusztusban ismergettük az E-60-as határjelnél akkor még romos állapotú keresztet folyó munkákat (*Keresztfelújítás Bácsborsógyörgy mellett*), végül októberben számoltunk be az érseki benediktálásról (*Keresztelési délvídek ptként*). Az idén az E-109-es határjelnél magasodó keresztnek kezdünk újabb restaurálásba, mostani számunkban arról szeretnénk beszámolni.

A Katymár határszakaszon északnyugati pontján, tulajdonképpen a magyarországi Bácsborsó és Katymár, illetve a szerbiai Regöcse háromszög-pontján álló kereszt felújítására 1942. Úrnapiján ment ki Katymárról a Magyar Géza káplán vezette processió. Az igenes gazdagon díszített keresztet a katymári szentlével Hál János és felesége, a regöcsei Elifrid Erzsébet ott fekvő földbirtokosok a Délvídek 1941-es visszafoglalásáról értezt örömtőlben állították. Az egyik résztvevő – az 1921-ben született katymári Weber Andriás – visszaméltokozása szerint a rendezvény nagyon bensőséges hangulattal volt. De a történetnek ezzel még nincs vége. A Kalocsai Érseki Hátóság a Schwerer Ferenc th. kanonikus, katymári plébánoshoz 1942. július 6-án érkezett 4380/1942. iktatási számú levélben (Katymár plébániájának irata) két újkezdőtatást a történetkörül.

„Arról értesültem, hogy f. évi Úrnapiján a katymári határszakaszon egy üzesseli keresztet szentelték fel. Nincs tudomásom azonban arról, hogy a kereszt felállításához és megálkításához Nygontiszteletendőség engedélyt kért volna s az alapítványt, ami nélkül kereszt nem állítható, jóváhagyására ide bemutatott volna. Sziveskedjen Nygontiszteletendőség az ügyben felvilágosítást adni!” – áll a kápláni helynök által aláírt levélben.

A keresztelőkkel kapcsolatosan tudni kell, hogy a hatályos érseki előírás szerint (1917. évi XV. sz. érseki körlevél 2793. sz. rendelkezés 82. §) fagyaltól köböl készült keresztet az alapítványi tölke az állítás költségeinek 15%-a. Emellett a megálkítás a plébános kérelmére Kalocsán engedélyezték. Az Érseki Hátóság, tudomást szerezve a keresztet, tulajdonképpen az elmaradást kérte számomra. A plébános nyilván kicsit elgondolkodott, hogy intézze el diplomáciaisan a történetet, mert csak július 13-ai keltezéssel vállalkozott a levélre (Kalocsai Főegyházmegevei Levéltár irata, KFI. I.1.b. 5045/1942.):

„Hívatkozással a Főtitkársághoz Érseki Hátóság 4380 számú és a katymári határszakaszon Úrnapiján felszentelt kereszt ügyében hozzáim intézett leiratára mély tisztelettel a következőket jelentem.

Hiesl János járnóúti katymári gazda elhatározta, hogy a szerb megszállás alól való felszabadítás emlékére, család birtokán közzeszeret fog állíttatni... Tudom és beleegyezsem nélkül ez meg is történt. Kész dolgozó állították, mikor bejelentették, hogy a felszentelés Úrnapiján óhajított megartatni.

Mintfogó a kereszt család birtokon áll, annak karbantartásáról a család fog gondoskodni. Egyben sajnálatomra jelentem, hogy nem volt tudomásom arról, hogy kereszt felújításához engedély szükséges, a jövőben ehhez fogom magamat tartani.”

Úgy tűnt, megoldódik és elrendeződik a helyzet, mert a kalocsai illetékes válaszában egy kis feddésen túl az állításokról tanúk előtt aláírt nyilatkozatot kért a kereszt karbantartásának vállalásáról. A plébános szeptember 15-én keltezett levelemnek (KFI. I.1.b. 6626/1942.) mellékte-

ként terjesztette fel Kalocsán a kereszt sorsát rendezni hivatott kérelmezétségállást. Itt azonban az ügy ismét elakadt. Az illetékes kiadta véleményezésére dr. Nyáry Béla főszentszéki ügyésznek, aki szerint a betervezett nyilatkozattal a kereszt sorsa csak az aláírt életében biztosított. A Kalocsán október 9-én keltezett levélben (KFI. I.1.b. 6750/1942.) a már említett 1917. évi rendelkezésben foglaltaknak megfelelő alapítvány létesítésére utasították Schwerer plébánost. Katymáron az ügy elhúzódhatott, mert a levél hálapapjára tett feljegyzés szerint 1943. március 4-én megszüntették az alapítvány létesítést, de a továbbiakban már nincs több dokumentum a kereszttel kapcsolatban. Valószínűleg a II. világháború végének és a következő évek zavaros viszonyainak közepette lettek jóval fontosabb teendők, aktualitások, és elfelejtődött az ügy. Ezenkben az időkben túnt el a korpusz és a dedikáció tartalmozó márványtábla a keresztből. A halott Jézus szobra és a lefeszített domborzati bekerült a közeli Kigyós casterna partján álló Weiner tanya. Weiner Mihály az 1970-es években költözött be családijával Katymárba és a szobrot magával vitte. A domborzat viszont ott maradt, a tanyapépület lebontásán után találtak meg határőrök és vitték be a Bácsbokodi Határrendészeti Kirendeltségre.

Bácsborsó és Gara között nagyjából félúton dél felé kigazgató aszfaltúra kell letérni, majd bőveivel Kővesmajor előtt a menetrányt szent balra kigazgató út vezet a térkép szerint elhelyezkedő kereszthez

A Hiesl házaspárt 1946-ban kitelepítették Németországba (ott hunytak el gyermekteleül az 1960-as években), tehát a kereszt kikerült az állítattók látóköréből. Az 1950-ben létrehozott déli határsáv, a szigorított határőrzést, majd a későbbi viszonyok teljesen lehetetlenné tették a kereszt megközelítését (a nyomsvon túl volt, azaz mintha kikerült volna a magyar felszterületéről), tehát évtizedekre elfelejtődött. Csipkerózsika álmából a rendszer-váltást követően ébredhetett fel, ettől kezdve vált ismét szabadon megközelíthetővé, látogathatóvá.

A kereszt felújításának gondolata már egy ideje felvetődött a környezetben mezőgazdasági tevékenységet folytató vállalkozások vezetőiben. Az egyházi vonalon Szűcs Tibor vaskúti plébánosral (az elmúlt fél évben többször helyettesített Katymáron, ahol abban az időben nem volt plébános) egyeztetett munkák idén nyár elején Preininger György és családja (AGROCOOP Kft), a Weiner & Huber család (Magfa Kft) és Klaus Abel (D-E Agrár Kft) támogatásával indulhattak meg. A kereszt jelenlegi állapo-

ta nem tette szükségessé szétbontását, ezért a megfelelő állagmegőrzésen kívüli elsősorban a pótlások és a sérülések kijavítása történt meg rajta. A Jézus-szoborról Lőrinc Gergely festőművész készített másolatot (ő festette a szobrok és a dombormű figuráit is); a koporsút Halmos Géza ajánlotta fel; a Bácsbokodi Határrendészeti Kirendeltség-nél lévő domborműről Harmat István szobrászművész készített negatívot, amellyel Világos Antal kőfaragó (ő végezte a generáljavítást, szerelte fel az egyes tartozékokat, gyártotta le a márványtáblákat és javította ki a hibákat) elkészítette az újat.

A kereszt szakzsargonnal tuskóknak nevezett, négyzetes hasáb alakú részén elhelyezett új dedikáció szövege:

Isten dicsőségére
emeltette
Hiesl János
és neje
Egfrid Erzsébet
1942
Felújítattott 2010

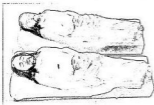
Bácskában a török idők óta különböző anyanyelvű népcsoportok laknak egymás mellett, ezért különösen fontos egymás megbecsülése, tisztelése. Ezt fejezi ki a tuskó három oldalán elhelyezett márványtábla más-más nyelvű, azonos tartalmú felirata: *Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.* A kereszt sajtós fekvése – az országhatár vonalától 3-4 méterre magyar területen áll – a felirattal közvetített üzenetnek különös aktualitást ad. A Magyarországra felé eső oldalon magyar, a Szerbia felé eső oldalon a szomszéd ország nyelvén, a határvonal irányában pedig német a vésszóvege.

A sérült dombormű átvétele a határörvög-től. Balról jobbra állnak Alfred Huber, Preininger György, Szűcs Tibor, Ferenczi Sándor, guggol a cikk szerzője

A felújított keresztet dr. Bábel Balázs kalocsai-kecskeméti érsek 2010. szeptember 19-én 16 órakor szentmise keretében szentelt fel, az ünnepségre a szervezők mindenkit szeretettel várnak. A kereszt GPS koordinátái: szélesség N 46°2'13,0", hosszúság E 19°8'1,9", megközelítését a mellékelt térkép szemlélteti.

Dr. Nebojszki László

A hátul lévő Jézus-szoborról Lőrinc Gergely készítette a másolatot

A kereszt előkészült előlő része a dedikációval

A felújított kereszt. Az E-109-es határról felel látható kis fehér folt a hővetkező határral, a ketőt összekötő képmellékelti vonalról balra lévő rész magyar terület.

Képmelléklet
a 14. oldalon közölt cikkhez

Az egykor csak „kisebbitnek” nevezett fa 646 cm-es kerületével jelenleg a Gemenc legvastkosabb élő tölgye (Képaláírás és fotó: Elblinger Ferenc)

Elpusztult a Gemenc legnagyobb tölgye

Dr. Pósfai György professzor 2005. végén megjelent hiánypótló faszefoglalása – *Magyarország legnagyobb fásdendrománia* – adta az aktualitást, hogy 2006. februári lapozásmunkában Schmidt Antal szerkesztőfőúrnammal *Famatársulások környezetünkben* címmel a könyv ajánlásán túl utaljunk egy ezzel kapcsolatos, a világhálón elérhető adatbázisra és dr. Bartha Dénes korábbi munkájára. Rövid sétánkat követően közöltük vidékünk néhány általunk ismert, méreteivel tiszteletet parancsoló fájának adatait, majd záróként olvasóinkat saját megfigyelésekre biztattuk. Rövidesen jelentkezett az 1950-es évek elején Bajáról elszármazott dr. Vancsura Rudolf ny. egyetemi docens, aki 1927-ben a Pörbolyi-erdő egyik erdészházában született. Gyermekkori emlékeit a szakértő tapasztalataival és tudásával kiegészítő visszaemlékezését *A szuloki tölgyek és amiről ezek az őrájtaik még beszélni tudnak* címmel publikálta folyóiratunkban.

A cikk Gemenc két legnagyobb, a Cimer-fok (régben Zimmer-fok) vagy másik ismert helymegjelöléssel a szuloki rümpa közelében a múlt évs tanultait magasodó kocsányos tölgyekről, jellemzőiket és a környezeti tájat mutatja be. Dr. Pósfai Györgyre hivatkozó adatai szerint a nagyobbik tölgyesrille 2001-ben 691 centiméter, és a kisebbiké is jóval 600 fölötti volt. A fák állapotellenőrzési és mérési adatait a témával foglalkozó szakemberek azóta is időközönként felkeresték, vizsgálták. Közéjük tartozik Eiblinger Ferenc szekszárdi tanár, aki helytörténettel (a CsTolna Egyesület honlapján Tolna megye emlékeiért mutatja be, itt megtalálható több költés tanulmánya is) és egy ideje dendrológiával is foglalkozik, szerinte ez már egy kicsit dendrománia. Ezzel kapcsolatos híradásai a <http://csatweb.csatolna.hu/tagok/elbi/tecsa/fak/index.htm> internetes oldalon található.

A szerző 2009. tavaszán tett útján látta utoljára állni a tölgyet (leírása ezért különösen fontos):

„A Cimer-fok tölgyei Pósfai György listán is szerepelnek. 2006-ban mérték meg őket utoljára. Méréseim szerint azóta mindegyik kismértékben gyarapodott. A nagyobbik 696 cm-rei a bővös 7 m-hez közeli. Sajnos életem már nem sok van benne. A sok duzzadó rügy ellenére több száraz, töredezett ága van, és kilőlése hatalmas odva ad aggodalomra okot. Az mindenesetre biztató, hogy mellette több de-

Az öreg tölgy 2009 tavaszán. „Sajnos életem már nem sok van benne” (Fotó: Eiblinger Ferenc)

rőka tört vihákrakos fiatal fát látnunk, de a vén tölgy még mindig áll. A kisebbik tölgy is gyarapodott, 646 cm-nek mértem kerületét. Ez a fa életerősnek tűnik. Azt sem hagyhatom szó nélkül, hogy a fák környezete némi csaldózt okozott számomra. Úgy képzeltem el, hogy a Gemenc legnagyobb fái büszkén emelgetik hatalmas koronáikat egy tisztás közepén. Arra nem gondoltam, hogy kullancsos bozótosban, csenevész kis ifjak sürtyét tűlnőve kell tekintélyt parancsolniuk maguknak. Még néhány hét, és a Gemenc legnagyobb matuzsálemi elnyeli a sűrű növényzet.”

A 2009. novemberi bejegyzés címe *Elpusztult a Gemenc legnagyobb tölgye*, Eiblinger Ferenc sorai a következők:

„Haladjunk szépen sorjában. A Pörbolyi környéki tölgyekre terveztem a kellemetlen, szürke időben egy kb. 25 km-es kerékpártúrát. Először Pörbolyból indúva elmentem Lassig. A Kerülő-Duna partján szép számban sorakoztak az eddig ismeretlen tölgyek, jobbra 400 cm körül, ám akadott egy igen szép, csaknem 500-as is. Ezt követően a Cimer-fok felé vettem az irányt. A tölgyes itt földes és nem aszfaltos, úgyhogy a mély novemberi sár helyenként igencsak próbára tett. A sártenger szárazabb ösvényeit keresve majdnem elvitettem a Cimer-foki nagy tölgyeket, illetve most már csak az egyes szárn indokolt. A pocolyakerüléssel felpillantva egyből belém hasított a felismerés, hogy itt nagy baj történt: hiányzott a nagy tölgy kontr-

ja a fiatal szálérőből. Pósfai György Nádler-istáján a nagy tölgy még hatot kapott egészségre, Márciusi utamon már aggodva figyeltem hatalmas odvát. Végül ez okozhatta pusztulását. A fa tövével elropanva, elvagdóva feklődött az erdei irtás szélén. Odavan a Gemenc legnagyobb tölgye. Márciusban 696 cm-nek mértem, majdnem a hőmétererek közét múlt ki.”

A kiolt tölgy GPS koordinátái: szélesség N 46°10'31,0", hosszúság E 18°50'22,0".

Korunk egyre fogyatkozó számú famatuzsálemi közül a csernétéként nagyobb odafigyelést igénylő és a lassú növekedésű fajok vannak leginkább veszélyben. Ilyen körülmények között meglévő példányok és környezetük óvása fokozott felelősség, hiszen újabb felfedések létrejötté leginkább csak évszázadok odafigyelésének köszönhető.

Ezért is fontos az a tevékenység, amelyet napjaink természetvédők a már tisztes kort meglett példányok óvásával, állapotok folyamatos figyelemmel kíséréssel és a közben keletkező adatok dokumentálásával végeznek.

Gemenc legnagyobb tölgyétől búcsúzunk La Fontaine versének részletével (A tölgy és a nád):

„Helytáll a Tölgy: Hajlik a Nádazál.

A szél erősit ostromán.

S hirtelen kitépi tövéből

a Fát, melynek feje büszkén az égig ért föl,
s lába lent nyugodott a holtak birtokán.”

Dr. Nebojszki László

Idén áprilisban felkerestem a tavaly novemberben kiolt gemenci tölgy-király maradványait. Mint látható, egy kályhában fogja végezni (Képaláírás és fotó: Eiblinger Ferenc)

Makkos László (1912-2010)

Makkos László életének 99. évében, július 16-án elhunyt.

1912-ben Fiumében született. Apja, Massanak Gábor orvos volt. Anyja, Andrássy Ilona a közismert Andrássy család oldalági leszármazottja angol, német, francia nyelvtanár, Budapest zöldrekeresztés nővére a két világháború között.

Közgazdasági egyetemet végzett. Egyetemi évei után banktisztviselőként dolgozott. 1936-ban megnősült, felesége Fluspek Margit. Három gyermekük született. Gyermeküket példamutató házasságban nevelték fel, a szőkös anyagi helyzetük és az üldözöttség ellenére. Budapesten a II. világháborúban szétbombázták, illetve megszállott bankok miatt vidéken keresett munkát és családjának életlehetőséget – Paks, Nagydorog, Birtópuszta és Baja. A Rákosi-időben, mint osztályidegent, másfél-két évvel tovább nem tűrték egy munkahelyen, ahol többnyire főkönyvelőként dolgozott.

1953 tavaszán került Bajára családjával. Az első, városához kapcsolódó tevékenysége a Bajai Spartacus Evezős Egyesület megalapítása Kovancek Zoltán barátjával. Ezt követte a csónakház megépítése egy fabarakkból a Vénusz-dombon. A sportegyesületnek hosszú évekig szakosztályvezetője volt.

1956-ban a garni Állami Gazdaság főkönyvelőjeként a forradalom idején egy hét alatt megszervezte – az ÁG termékeiből – a friss élelmiszerek árusítását az akkori Szabadság utcai Garai boltban, amely később átöltöztetve a Béke tér Atilla utcai sarkára. Az első időszakban ő maga ült a kasszában.

Utolsó munkahelye a Ganz Villamosági Gyár volt. Itt pénzügyi csoportvezető,

majd főkönyvelő volt több mint tíz évig. Szabó Lajos igazgató felismerte benne a korrekt pénzügyi szakembert, és véglegesen megvédte a származásából adódó, politikai jellegű támadásoktól. Személyes kezdeményezésére és szervezésével jött létre az üzemi étkeztetés és a konyha, valamint a Ganz Óvoda.

Tagja volt a Duna Fotó Klubnak. Fotós tehetőségét bizonyítja sok díjnyertes fotója. Miután gyermekeik felnőttek, és a 60-as évektől nagyjainak megengedték a turista-utazásokat, sokat utazott felföldével, mely utazásokról sok fénykép született. Elsősorban az európai országokról nagyon nagy mennyiségű diafelvételeket készített. Ezeket a felvételeket a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervezésében rendszeresen levettette közírtalmakban nagy sikerrel.

Sokat olvasott egészen 90 éves koráig. Ekkor anyyira megromlott a látása, hogy se olvasni, se fényképezni már nem tudott.

Közelí ismerősei szerint nagy műveltségű, jó humorú, segítőkész ember volt. Nehéz, küzdelmes élete volt, amelyben a nyugdíjas kor adta meg a nyugalmis mindennapok számára. A két világháborút megélt, nagy generáció egyik utolsó tagját veszítették el vele. Nyugodjék békében!

M. E.

Villámok között

Június 19-én délelőtt zivatar vonult el Baja fölött. A villámcsapás vívó fellegek egy eltévedt lövedéke a Barátok templomának tornyát vette célba. Az épület elektromos vezetékén szétfűtő áramlökés ütközött az orgona elektronikus számítógépét, a harangozás vezérlőrendszerét, a házon belüli telefonvezetéseket. Bár a toronyissák nem károsodott, a villám a rendkívül épületében előidézett mechanikai rombolást is. A plébánia konyhájának mennyezetéből leszakadt egy jókora darabot. A kárösszértékét a biztosító hatszázötzezer forintra becsülte.

A villám és a villámhárító működését kívülről szemlélhetjük a müncheni Deutsches Museum nagytermében bemutatott kísérletek. (A név némileg megtévesztő, az intézmény valójában természetudományi-technikai gyűjtemény.) A csanak közepén felüggesztett lapon méternyi magas tornyú templomcsoka áll. A mesterséges villámot kiváltó feszültséget egy Van de Graaf-gene-

rátor állítja elő. A gép zúzmögni kezd. Fémgömbjét karborszénnyira közelített a templomhoz, és mikor a feszültség elérte az egymillió voltot, a mesterséges villám éles csattanással átvágta a toronycsocnába. A makett lángra borul és gyorsan elhamvad. Ezután pontos mását helyezik a talapzatra, és mellé valamivel magasabb, aranyozott csúcsú acélpálcát illesztnek. Ennek alsó végén rézkübel köti össze a padlóból kiemelkedő földelt fémkontaktussal. A generátor újraindítják, és a gömbből kirobban a második villám. A miniatűr istennyila azonban – bár szabad választása lenne – az aranycsocnába és nem a toronyba csap bele. Az áram a rézvezetéken át a talajba fut le. A múzeumlátogatók által fázorított, látványos kísérlet így szemlélteti Franciscus Benjamin azelleges találmányának (1752) áldásos védőhatását.

Ám a természeti jelenségek, a villámnak csak távoli rokona az ember által kiváltott elektromos szikra, ezért nem követi pontosan a laboratóriumi modellkísérleteket. Ki-

alcsúlszának legegyszerűbb változatát a légtérfizikusok a következőképp írják le.

Nyáron melegek kb. három km átmérőjű körben gyorsan felszálló levegőoszlopok keletkeznek. Az áramlás sebessége nyolctíz km magasságban hetvennyolcvan km/óra-ra fokozódhat. Az oszlop tetején gomolyfelhőkbe, kumuluszokba törőnlő a kiscsapódó levegőnagyság. Az alsóbb rétegekben egy ellenpár, egy nagy cseppelből álló esőfelhő képződik. A sztratoszférába emelkedő kumulusz próbó vízszemcsékből áll, melyeket a mínusz ötven fokos hőmérséklet kristályosít ki. A kettős folyamat szétválasztja az eredetileg nagyjából semleges levegő negatív és pozitív töltésűt. Ennél a modellnél a jégkristályok negatív, a testes cseppek pozitív töltésűek. A töltésszétválasztás a két felhő között hatalmas, egyes esetekben egymilliórd voltos feszültségkülönbséget hoz létre. A természet azonban igyekszik megszüntetni az aszimmetriát: a negatív töltéseket semleges-

tené pozitív társak felhasználásával. Ennek a természeti egyensúlynak a helyreállítását végzi el a villám.

Az egyes százm alany használata pontatlan, hiszen azt sugallja, hogy a természet jelensége egyetlen, hatalmas elektromos szikra. A tévedés forrása a következő tény. Az átlagos villám „élettartama” mindössze egy ezredmásodperc. Az emberi szem ideghártyája viszont egytizedmásodpercig, tehát százszorta hosszabban őrzi meg a rávetített képet. Amennyiben az ezredmásodpercen belül több, különböző fényjelenség következik meg, azok képtelen elkülöníteni, tehát egybeolvadnak.

A fizikusok és opikusok a múlt század előbb felismerésében feljlesztették ki olyan felvételkészítőket, melyek egy ezredmásodperc alatt harminc-nyegven képet is tudnak készíteni. A meteorológia ezen eszközök hírtökében képessé válik a villámjelenség részleteire bontásra. Az egyes fizikusok tanulmányozása a következő eredményt szolgáltatja. A felhők közötti, avagy egy felhő és a föld közötti kislátlást az elővillámok vezetik be. Számuk lehet tucatnyi, a bemutított haladó áram viszonylag csekély. Ezek a genyegb, természetesen több kilométer hosszú elővillámok alakulnak ki ionokban (többet részecskeként) gazdag villámcsatornákat. A fővillám (vagy fővillámok) ezek valamelyi-

ke mentén haladnak. Egy több kilométer hosszú, robosztusabb fővillám jellemző adatai a következők: A kiindulási és becsapódási pont közti feszültségkülönbség kb. egymillió volt. A néhány deciméter átmérőjű villámcsatornában tízezer amper erősségi áram halad. A csatornát kitöltő plazma hőfoka elérheti a harmincezer Celsius-fokot. A villám energia-fel szabadulása kb. hatszáz kilogramm dinamit robbanási teljesítményének felel meg. Ez az energia több kilométeres távon oszlik meg, azonban tetemes rombolóerő tartalommal bír a becsapódási pontra. Irodalmi adatok tanúsítják, hogy egy kifejtett villámcsapás szálánokra forgácsok egy irányú tölgifét, ledörnhet egy tornyot, vagy levegőre röplhet vastag fálaklót védett lőporraktárban. Hangtűzcsomok kell azonban, hogy a földön csak az elővillámok által kialakított csatornák egyikét használja fel.

A zivatarban szemlélődő: általában a felhők, vagy egy felhő pozitív és negatív rétegeit áthidaló villámok gyönyörködőiték és félelmes tünemények. Az igazi veszedelmet azonban az úgynevezett lecsapó vagy földvillámok jelentik. Ezek a pusztításon, a gyújtogatáson kívül komolyan veszélyeztetik az emberi életet is. Például Magyarországon 1888 és 1918 között évente átlagosan száznegyvenhat életet oltott ki villámcsapás.

A villámhárító, melynek működését oly érzéketlenül szemlélte az Isar-parti német múzeum, a következő hatást fejté ki. Oltalmazó képességét egy körkappal szemléltehetjük. Ennek magassága a villámhárító rúdjának hozza, alapkörsugara a magasság kétszerese. Ami a kúp palástja (oldal felszíne) alatt van, azt Franklin találmánya megvédi a villámcsapástól. Hozzá kell azonban tetűnk, hogy a szabály nem ezgalt természetzetörvény, mely alól nincs kivétel. Csupán statisztikai jellegű törvényzerűség, mely a legfőbb villámcsapásnál igazolódott. Előfordul azonban számos esetben, hogy Jupiter égi tüze nem a kifogásatlan állapotú villámhárítót, hanem a mellette álló tornyot tisztelet meg látogatásával.

A Barátok templomát kb. három méteres villámhárító védi. Hegye tőnyölök a keresztben, tehát elvben hat méter sugarú kör mentén oltalmaznia kellett volna Páduai Szent Antal kultuszának hajlékát. A kártevő istennya egy vagabond elővillám lehetett, mely nyilvánvaló járatlanságot mutatott az elektrotechnikusok előírásában. A pusztítás megdöbbenő, ám korlátozott mértékű mégis arra közzétehetőnk, hogy e főkvillámot szerencsére nem követte a nagy rokon, a kifejtett fővillám.

Dr. Dániel Mészef

Visszatekintés 60 év után

Backnang festői német kisváros Baden-Württemberg tartományban, szép történelmi belvárossal. Magyar és bácskai szempontból előszörban azért jelentős, mert a településen van egy magyarországi német múzeum, és itt él a Bácsalmásról kitélepített/eltűzött-magyarországi svábok legnagyobb része is. Jórészt ennek köszönhető, hogy a két hasonló nagyságú település között, régióinkban elsőként, még a hetvenes években testvérvárosi kapcsolat jött létre. E településen él Elisabeth Knödler, aki – még Fleckenstein néven – Bácsalmáson született, és visszatekintésűket 2006-ban nemelt, most pedig magyar nyelven is megjelentette.

A németek elűzetésének-kitélepítésének Németországban évtizedek óta a tudományos feldolgozásokon túl is széles irodalma van, az ún. elűzött-irodalom (Vertriebenenliteratur) szinte ördülő ága a könyvkiadásnak, és a közelmúlt évtizedeiben az érintettek elég sokféle műfajban (vers, visszaemlékezés, dokumentumregény, dráma stb.) öröklítették meg életük meghatározó élményét. A Magyarországról származók vonat-

kozásában azonban viszonylag szegényes a kép: míg szudétanémet sorstársaik művei szinte kisebb könyvtárakat töltenek meg, addig a magyar svábok sorstársai szülő kötet csak néhány említhető. Ez főként azzal magyarázható, hogy más elűzött német népcsoportok egyszé számban is nagyobbak voltak, másrészt szélesebb értelmiségi réteggel is rendelkeztek, míg a magyarézt paraszti környezetből érkezett „magyarok” között kevés volt az írástudó ember. Éppen emiatt lehet érdekes Elisabeth Knödler *Backnangból visszatekintve* című könyve, amely ráadásul szinte a 24. órában született, hiszen a ma 79 éves szerző annak a generációnak utolsó tagjai közé tartozik, amelyek az elűzetésről még személyes emléke lehet.

Szerzője állítása szerint a kis kötet abból a tipikus szándékből született, hogy Magyarországról, Bácsalmásról, a Bácsikőről és a kitelepítéséről mit sem tudó unokái számára mesélje el saját élményeit és a mai fiatalok számára csaknem elképzelhetetlen modern kori népvándorlást. A szigo-

rian vett visszatekintésűket mintegy 60 oldalon keresztül tekinti át a bácsalmási Fleckenstein család és a főszereplő sorsát az 1930-as évek elejétől nagyjából 1948-ig, bár a műfaj jellegéből adódóan a legnagyobb hangsúlyt az 1943-46 közötti évek kapják benne. A család sorsa minden tekintetben afféle jellegzetes bácskai sváb sors: megosztják őket a különféle külső hatások (magyar nacionalizmus, német nemzetiszocializmus, a magyarországi svábság belső konfliktusai, a nyelvhasználat vitái), miközben ők csak a saját nyugalom életüket akarják élni. Az események időpontjában még csak kamazsó lány szerző persze legfeljebb sokat nem értő tanúja és elszenvédője lehet az események, de az is kiderül, hogy idősebb családtagjai is jobbra sodródnak az árral.

Sorsuk talán egyetlen ponton nem nevezhető tipikusnak: a család ugyanis részese volt annak az 1944-es (ön)kényszerű menekülésnek is, amelyet a helyi Volksbund rendezt el a Vörös Hadsereg közeledésének hírére, amikor a velük szimpatizáló svábok

elhagyták falujukat, és szekereken a németek által ellenőrzött területeken keresték a biztonságot. Az ekkor elmenekült családok többsége már nem is került vissza Magyarországra. Fleckensteinek e menekülés során előbb Csehországba, majd Ausztriába kerültek, itt érte őket a háború vége, de közben egy baleset miatt elszakadtak a bácsalmási szerétkaraván többi tagjától. Talán ezzel is magyarizálható, hogy 1945 októberében – egy ausztriai menekülttáborban való tartózkodás után – hazatértek Bácsalmásra. Az ezt követő időszak leírása sajnos elég töredékes a könyvben (többször ide lazábban kötődő családi események leírása szakítja meg), a lényeg mindenesetre az, hogy a szerző családját is utolérte a kitelepítési rendelkezés, és így 1946 tavaszán Németországba hurcolták őket. Némileg érdekes, hogy ennek a meghatározó eseménynek a leírására Knödler asszony alig néhány sort vesztet (magáról az utazásról semmit sem ír), és az azt követő évek eseményeiről is csak pár szóban értesülünk. A németországi beilleszkedés nehézségeiről, a saját további életéről alig árul el valamit. (Hozzátehetjük, ez is elég tipikus

az előzőtök visszaemlékezéseiben: a Nyugat-Németországba érkezéssel mintha a nehézségek is lezárultak volna.)

A kis kötet ugyan feltétlenül érdekes olvasmány, de elsősorban valóban azoknak, akik ezekről az eseményekről semmit sem tudnak. A témában járatosabbak számára ugyanis szembetűnő a könyvecske néhány hiányosságai: pl. a szerző akkori életkorából adódóan számos lényeges eseményre nem figyelt eléggé, a fontos döntéseken nem vett részt, és helyenként nyilván az emlékezete is hiányos már. Időnként pedig olyan sztereotípiákkal él, amelyek szinte minden, a témával kapcsolatos németországi visszaemlékezésben megtalálhatók, és amelyek gyakran arra is szolgálnak, hogy a saját (vagy saját népcsoporttal kapcsolatos) felelősséget elkenjék. Másrészt a könyv nyelvezete is megért volna egy kisebb kiigazítást; a szerző magyarsága magabiztosabbra nyilván kiváló lehet, de a könyvben több, bántóan magyartalan kifejezés és pontatlan fordítás is szerepel, amelyet a szerkesztőnek mindenképpen javítani kellett volna. A kötet képanyagának nagy része pedig nem annyira az elbe-

szélt családörténetéhez, mint inkább a Bačalnag-Bácsalmási kapcsolatot történetéhez kapcsolódik, amelynek inkább egy azt feldolgozó munkában lenne helye. Ugyanez elmondható az elő- és utósóróról is (Patoscki László, Kiss Pál), amelyek érdekes és fontos dolgokról számolnak be, de a könyv tárgyához csak annyit közölnek, hogy szintén Bácsalmási történetéhez kapcsolódnak.

A könyv így elsősorban a Bácsalmához köthetők számára lehet érdekes, ott mindenképpen gyűjteményben a helye, és feltétlenül érteke, hogy a sok feldolgozásból ismert (de nem eléggé ismert) történelmi témát subjektív aspektusból tárgyalja. Ha jól értem a szerkesztő utószavát, akkor ez a könyv egy *Bácsalmási könyvek* néven induló sorozat első kötete. Bízunk benne, hogy a sorozat a jövőben még sok érdekes anyagot tartalmaz, magasabb színvonalú munkával gazdagodik.

(Elisabeth Knödler: *Báčalnagból visszazsarnéva*. Szerkesztette Kiss Pál. Bácsalmási könyvek 1. Navigátor Kiadó, 2010. 95 oldal)

Dr. Mayer János

Katasztrófák környezetünkben

II. Vízbőség vagy vízhiány ártalmak

A víz az élő anyag kialakulásának és fennmaradásának is alapvető feltétele, de gyakori rapszodikus megjelenése (túl sok vagy túl kevés), jelentősen növekvő szennyezősége olykor katasztrófális következményekkel járhat a Föld egyes területein. Klasszikus költőnk sora napjainkban is aktuálisak maradtak:

„Jön az árva! Jön az árva! hangzék,
S tengert látam, amint kitekinték.
Mint az örült, ki lerépte láncát,
Vágtatott a Tisza a román át,
Zúgva, ahogy törte át a gátot,
El akarta nyelni a világot!”
(Petőfi: *A Tisza, Pest, 1847. február*)

A pár hete tartó monszon-eszések Pakisztánban eddig 20 milliónyi embert sújtottak: 200 ezernél is több lakás, szinte valamennyi híd elpusztult, s az utak jó része is járhatatlanná vált. Az Indus folyán vízrendszertlen pusztító áradások a rombolás és termépszennyezés mellett az ivóvízellátásban is súlyos zavarokat okoznak a keletkező fertőzőzónák következtében. A kormány az egész világot segítségért kéri! – szólnak a hírek már hetek óta. Oroszországban éppen az ellenkezője történik. Az utóbbi 160 év

legnagyobb részlye nyomán közép-európai területen égő erdők és tőzeglápok füstszmogja az egészségre éppen még nem ártalmas szint füstszórását is meghaladja – közlik a hírforrások szintén napokon át.

A természeti csapások közül a víz ártalma – közvetlen vagy közvetett hatással – követelik a legtöbb emberéletet és okozzák a legnagyobb anyagi károkat már hosszú idő óta. A sok víz okozta talajleemosások, földcsuszamlások a legártalmasabb és leggyorsabb felszínformálódások okozói. Milyen tényezők segíthetik elő a víz eme nemkívánatos hatásainak kialakulását?

A hirtelen lezúduló felhőszakadások, záporok, hosszan tartó esőzések, szélviharok, földrendések, gátszakadások, egy-egy nagy méretű jégdarab tengerbe zuhanása stb. kisebb-nagyobb térségben járnak pusztító hatásokkal. Az utóbbi évtizedekben hangsúlyozott „globális felmelegedés” hatására elolvadó földi jégtelegek azonban több méteres általános tengerszint-növekedéssel járhat, amely a tengerszintnél alacsonyabban fekvő vagy alig magasabb térszínekben épült tengerparti őrlételepülések, illetve alacsony szigetek létét fenye-

geti. Az alábbiakban csak részletesebben, példákkal illusztrálva mutatom be a víz (bősége vagy hiánya) okozta ártalmakat.

A szárazföldön (kontinenseken vagy szigeteken) élő emberiség zöme a felszín, illetve a felszín alatti édesvizet használja fel mindennapijaiban. A felszíni vizek (folyókák, tavak) vízbősége a *csapadékvíznyelés* függvényében alakul. Ha a csapadék az év során egyenletes, a folyók vízjárása is ilyen (ld. a *trópusi erdő zónában* lévő Amazonas állandó vízbőségét!). Távolodva az Egyenlítőstől, a 10-15 fokos földrajzi szélességeken már csak az év egyik felében hull le a csapadék zöme, míg a másik felét inkább szárazabb. A további szélességeken a *száraz szavanna*, illetve a *zivatagok* dominálnak, ahol a hosszan tartó aszályok elől a lakosság az utóbbi évtizedekben menekülni igyekszik: ebben az ún. Száhel-févezetben a vízhiány és a nyomán fellépő éhínség és a fertőző betegségek rendszeres járványai több milliónyi emberéletet oltanak ki éventek.

A trópusi és mérsékelt éghajlati öv között elhelyezkedő ún. szubtrópusi övben (30-40 fokos szélességeken) növekszik

ugyan a csapadék, de éves eloszlásban inkább egyenetlen: 3-4 hónapig is tarthat a forró, száraz nyári időszak (Földközi-tenger vidéke, Afrikában Fokváros és az Atlasz-hegység környéke, Amerikában a Kaliforniai-süllyedék, Chile, Ausztrália). A szárazföldök keleti oldalán kialakult *szubtrópusi nedves éghajlati* területeken (India, Kína, Japán, USA déli és középső részén, Ausztrália keleti partjai mentén), az ún. *monszon-vidékeken* már jóval több a csapadék (évi 700-2000 mm), amely zömmel a nyári időszakban hull le a tenger felől érkező nedves, hűvös légtömegek felhőzetéből (nyári monszonszél), az extra mennyiségű monszonszél pedig pusztító árvizeket, földsúszlamlásokat, építmennyek, utak, termények, állatok megsemmisülését, gyakran tömeges emberéletet követelnek. Jelen évben egy ilyen földcsuszamlás oltotta ki 1700 kínai ember életét, de a már említett pakisztáni eszések is komoly katasztrófákkal járnak. Egyébeként a történelemben ismert legnagyobb árvízi katasztrófa is Kínában volt a 19. század vége táján, amikor a Hoangho (Sárga folyó) gátszakadása a hazánknál nagyobb területre ömlő ár 6 millió ember életét oltotta ki és tetemes anyagi kárt is okozott. A múltból felidézhető közeli kiemelés a 36 évi Ausztráliában pusztító, szokatlanul extrém monszonszél, amely a kontinens nyugati és keleti partjain egyaránt – az egybeként száraz éghajlatú országban – félelmetes árvizeket okozott. Az ország nyugati partvidékén megjelent eső 17 óra alatt 480 mm-es csapadékot produkált, majd több napon át folytatódva legalább még emyivel növelte a vízmennyiséget: hatalmas belvizeket és több méteres, szinte öszszefüggő árvizeket okozott. A víz alá került utak miatt a menési munkálatokat sem véghezvitették! Az eső a keleti partra is átterjedve a Brisbane városát övező folyócskát 3 km szélesre duzzasztotta, majd az egész várost eléerte. Ezernél is több lakóház dőlt romba, ipari és szolgáltató egységek váltak működésképtelenné rövidebb-hosszabb időre. Állatok szénázei (juhok, szarvasmarhák) pusztultak el igen rövid idő alatt az országban. E városban már közel 100 évvel előbb is (a 19. század vége felé) volt egy még intenzívebb monszon invázió, amely 2-3-szor nagyobb pusztításokat végzett: állítólag 10 éves megfeszített munkával tudták felszámolni a károkat. Jó példa ez arra is, hogy az időjárás elemei (hőmérséklet, csapadék, szél stb.) olykor szinte *kiszámíthatatlanul raposzodóan* (szélesfokú és jelentékeny meg nem nemcsak a múltban, a jelenben, de a jövőben is.

A trópusi, szubtrópusi övektől a sarkok felé eső széles sávban – a mérsékelt éghajlati övben – a csapadék kevés vagy közepesen mennyiségű. E vidékeken tehát a szokatlanul több csapadék és a gyors hóolvadás, de különösen a kettő szokatlan szinkronitása okozhat pusztító nagyságú árvizeket. Itt emelhetjük ki a jelen év első felében Közép-, illetve Kelet-Európában tapasztalt gyakori intenzív esőzések, gyakori felhőszakadásokat, záporokat, amelyek következményeként – főként a kisebb vízfolyásoknál – szokatlanul gyors, csúszmagasságú vízállások és gátzakadások során árvizek keletkeztek.

Árvízvédelmi szempontból hazánk sajtóságságos helyet foglal el Európában: a hegységvidékek körülírt Kárpát-medence szinte vízgyűjtőként viselkedik. Az ország területének 25%-a mélyebben fekszik az árvízszintnél, vagyis a lakosság közel fele védgáttal biztosított területeken él, a leghosszabb gátrendszerrel rendelkezik Európában. A 60-80 évenkénti gyakorisággal jelentkező árvizek ellen e gátrendszer jelent biztonságot. Az aktuális időjárás azonban „nem ismeri” az ember által kiszámított statisztikai adatokat, s olykor komoly borsot tűz az orunk alá: vízállás, csapadékhullás, hőmérsékleti stb. rekordértékek dőlnek meg sorra az utóbbi évtizedekben.

A Duna és Tisza szabályozott vízrendszere is mintha egyre sürűbben térfelkószna velünk. Természetesen a gátak közé szorított, összefolyt csapadékvíznek kisebb keresztmetszeten és gyorsabban kell lefolytania, bár ebben néha zavar támadhat a szélsőségesen gyors hóolvadás és a vele együtt jelentkező intenzív esőzések következtében. Valami hasonló történt az idén is Magyarországon és szomszédainknál. Csek nehegy megteljen egyszer ez a nagy „javó”, a Kárpát-medence vízzel Lám, a Tisza jobb oldali mellékfolyói (Bódva, Hernád, Sajó, Bodrog) által produkált árvíz több milliárdos károkkal járt.

A legveszélyesebb és leggyorsabb árvizek víztorozók, nagy vízfolyások mentén lévő, valamint áramfejlesztés céljából felduzzasztott folyók völgyzáró *gátjainak megroggyadása*kor következnek be. Egy földrendsegek vagy igen heves esőzés hatására átszakadó gát víztoronra rövid idő alatt önt el, rombolja le környezetét. Ilyen eset volt az 1963-ban egy árvízvédelmi kaliforniai víztorozó (Beverly Hills környékén) gátjának átszakadása, illetve ugyancsak kaliforniai, a Sacramento folyó deltájában lévő kis üdülőövezetet védő gát sérülése nyomán történt gyors előrtések,

kívédhetetlen árvizek bekövetkezése. (Az utóbbi kis sziget a tengerszintnél mélyebben helyezkedik el!) Európában Velence és Hollandia egyes területei fekszenek a tenger szintjénél mélyebben, így a kiépített védgátak sérülése miatt, illetve szélviharok okozta óriási hullámoknál kerülhet a víz a gátak mögé. Bizony, többször előfordultak ilyen esetek.

A *száraz csapadékörörmák* (jég, hó, ónos eső, zárnara) is megkeseríthetik az emberi sorsokat. A hegyeken felhalmozódott porhó vagy jegesedő hó hógörgetegek, illetve *lavínák* kialakulásának oka lehet. A gravitáció hatására lezúduló hó- vagy jéggörgetegek (gleccserjég) szinte letarolják az útjukba kerülő építményeket, fákat, embereket, járműveket az Alpok országaiiban (Ausztria, Franciaország, Németország, Olaszország, Svájc) évenként 100-120 ember válik a lavínok, hógörgetegek áldozatává. Évente több ezer lavínát számolnak az említett térségeknél! A lavina fogáságba kerülők számára csupán 1-2 órában belül lehet remény a menekülésre. Jó tudni tehát ezt a veszélyt is, s nem árt ismerni és betartani a vonatkozó jelzéseket, tilalmakat.

A tengerekbe lezúduló hatalmas szárazföldi jégdarabok (gleccserjég) olykor több km²-nyi méretűek is lehetnek, amelyek igen nagy hullámokat gerjesztve, valamint a vízben állomérulve mint úszó jéghegyek tehetik tragikusá az „éppen rossz helyen tartózkodó” vízi járművek sorsát (ld. a sokat emlegetett Titanic óceánjáró 1912-ben bekövetkezett litékőzeses tragédiáját). A vízből a jéghegynek csupán 1/8-a emelkedik ki: innen a köznyelvben is gyakori mondas – „a tapasztalt eset olyan, mint a jéghegy csúcsa” – azaz a lényeges, a nagyobb rész nem látható.

A *víz harmadik (égnemű) halmozódópontjában* is okozhat katasztrófa-helyzeteket: kisebb vagy nagyobb keletkező *hidok* (talaj menti felidők) a szárazföldön és légi közlekedésben egyaránt fényes tüskéghalásokat okozhatnak, illetve a közlekedést megbénító és nagy mennyiségű feltételeket jelenthetnek.

A *heves víz* (vízhány), az aszály élelmiszerhiányt, éhínséget, a fokozott fertőző betegségek előidézésével pedig sokszor milliók halálát okozhatja. Az alábbi kimutatással jeleztem a szárazsággal, aszályal küszködő területek megoszlását: Ausztrália 75%, Afrika 55%, Ázsia 34%, Észak- és Dél-Amerika 20-20%

A víz pusztító hatásairól még szólni fogunk a következő részterma: a szélviharok és forgószéllek kapcsán.

Dr. Laki Ferenc

Virágos Bajáért program

Egy régebbi újságicikk címe megragadott és cselekvésre sarkallt. Virágostani akartam a Kisállomás utcára néző térszínház előtti terület egy részét. Az udvart a korábbi lakók használták, így én az utcai terület megőrzéséhez fogtam annak reményében, hogy meghonosíthatok némi növénykultúrát, virágot. Tarackirtásba kezdtem, ami rendkívül nehéz munka, de én nem adtam fel, megbirkóztam vele. Amint felástam, betelepítettem a szélét rózsaszín szegfűvel, a többi részét egyéb évelő virágokkal.

Az első meglepetés akkor ért, amikor friss keréknyomokat fedeztem fel kerteseim kén-

zépén. Az unatkozó ebadiának nem volt elég az úttest, a járda, pontosan az én kertem puha földjén óhajtottak bicajozni. A legközelebbi bosszúság akkor ért, amikor löcsém a főldre döfve hagytam, és beszélgettem az udvarban lévő garázsomba az ültetésre váró palántáért. Mire kiértem, az ácsomnak hílt: helye volt. Még láttam az autót, amint a Boko-di útra készült kanyarodni. Nem írom le, mit kívántam a tolvajnak.

Halottak napja közelédtével egy reggelre a krizantémokat letépték, de arrabb szembeket találva eldobálták.

Na és a kutyák! A gazdi nézi, amint ebe a bimbós szegélyszegfűket gyűrkereztül

kaparja ki. A túlsó oldal széles, műveletlen terület, de ő nem oda irányítja kutyáját. A Teddy nevű zsemle színű, óriási kutya, ha rülép a zsemle, kelő növényeimre, olyan mélyre nyomja le őket, hogy Luciferek kell könyörögnöm, tolja már fel bírdalmából.

Tavaly kivágtattuk az égig nyúló, vastag törzsű jegenye-nyár fákat, amik a kerítésen belül voltak. A jó kis rönkökre cserepes muskókákat helyeztünk. Már szépen virítottak. Ma reggelre ellopták mindet.

Nos, hát ennyit a „Virágos Bajáért” programról.

Helga tanító néni

Adomák Bácska múltjából

Merre van Katymár?

A történelmi Magyarország 64 vármegyéjében számos település létezett. Így nem csoda, ha – Budán vagy Pesten, de attól tovább például Bécsben már mindenképpen – egyik-másik neve a köznapri emberek füleink furcsán és ismeretlenül hangzott. Mostani történetünkben a lakóhelyét firtató kérdésre a Latinovitsok katymári ispánja zavarba ejtően eredeti szellemességgel és természetességgel reagált.

„Marjanovitsot egy másik ügyben Bécsbe küldi L... . Az beszállván valamelyik bécsi szállóba, egy nagy porció gulyást s mellé egy pintes üveg bort hozat. Eszik – azután közben szorgalmasan pityázal – reggel 6 órakor!

Osszenéznek a pincérek. – Nemsokára egy pár vendég is

bevetődik s azok is csodálkoznak nézik a kora reggel bort kívívó idegent.

– Valami vadember! – egyesülnek meg a véleményben. – Hosszas találgatások

után végre az egyik odamegy Marjanovitshoz s megkérdezi tőle, hogy hová való is tulajdonképpen?

»Hát hová? Katymárra! – válaszolja a magyaros kiejtésű németességgel.

»Azután hol van az? Ázsiában vagy Afrikában?»

Marjanovits egy pohár bort kihörpint előbb, azután nagy megvetéssel nézi végig a kérdőt s serecsintven egyet fogai közül, fitymálódva így szól:

»Számár nérmöt, azt se tudja merre van Katymár, pedig a legkisebb borsódi és macarasi gyerek is tudja!»

(Dr. Szász István: *Bácsmegeyi anekdoták Óbecse, 1910. 106-107. oldal*)

Bálinti Anília,
dr. Nebojzski László

Védendő védtelenek: a fehérpetyes álcsingőlepke

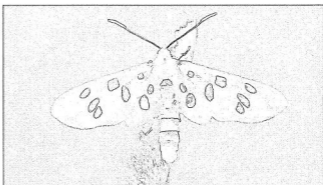
A fehérpetyes álcsingőlepke (*Syntaxis pbegea*) nevének megfelelően teljes habitusában – azaz külső megjelenésében és magartási jellemzőiben – a rendszertani különbözőség ellenére a csingőlepkéket utánozza (utóbiák elnevezése azon tulajdonságukból származik, hogy a virágokon gyakorta alul-

ról kapaszkodva csüngenek). Ha Baja városzéli részein vagy külterületén júniusban vagy júliusban nappal – de akkor is leginkább napsütésben – erdei tisztásokon, nyíldékokon, nyári gátok, vadlegelőn vagy réten sétálunk, kegyetlen megakadhat tekintetünk egy-egy alacsonyán, nehézkesen (ennek

megfelelően lassan) repülő, szíreinek változatosságával környezetéből kitűnő lepke. Mielőtt röptét szemmel könnyedén követni tudjuk, önkéntlenül megfigyeljük leszállási helyét is. A közel kerülés lehetősége egyáltalán kizárja a faj azonosítására és részletesebb megfigyelésére: általában éntük is az alka-

lonnal! S mintha lepkének élvezné a helyzetet, hiszen szívesen és hosszasan ejtőzik, üldögel egy-egy nővéry szárán vagy levelén, illetve a virágon nektárt szívogat. Ha nem zavarjuk meg, ilyenkor könnyű megfigyelni, és tőri a fényképezést is. Ebből a szempontból más, gyors röptű lepkéffajok sokkal érzékenyebbek, azokhoz egyáltalán nem, vagy többnyire csak akkor lehet közelebb jutni, ha már megszokták jelenlétünket, tartózkodunk a gyors mozdulatoktól, és még véletlenül sem vetünk rájuk árnyékokat.

A rovar evezőszármányainak hosszúsága 1,8-2,2 centiméter körüli (a 4-4,5 centiméteres feszítvonalssal ezzel már közepes méretű lepkévé teszi). Megnyitott szárnyainak alapszíne fekete, de jellegzetesen kéklő fényű. Rajtuk – nevének megfelelően – fehér pettyek vannak. Az előláb szárny tövével a csúcs felé haladva egy kisebb, négyzet alakú; a szárny középső részén kettő, közülik a szárny előláb részénél lévő nagyobb négyzet formájú; a csúcs közelében pedig három hosszúságú alakú folt látható. A szárnyak pihenés közben tartott helyzete lehetővé teszi a hátulós szárnyon két másik hosszúságú, egymástól eltérő méretű, fehér petty megpillantását. Szárnyaihoz képest karcsú teste kissé hosszúnak tűnik. Az alapszín itt is kékesen fénylő fekete, különlegességet potrohának első és ötödik szelvénye adja: ezek narancssárga színűek. A fehérpetyes álcöngölepke fonalszerű csánya végig egyenes átmérőjű, a fekete szín csak a csúcs közelében megy át fehérbe. Ez a sajátosság jól megkülönböztethetővé teszi a csöngölepkektől, hiszen azok csánya a csúcsnál megvastagodik, bunkóssá válik. A lepkén a kékesen fénylő fekete, a narancssárga és a fehér színek váltogatják egymást, amely összhatásban érzékeltetően hat potenciális ellen-ségeire és mérgező voltára figyelmeztet. Fe-

Portré a lepkéről

kete-sötétbarna szőrrelt hernyója a lágyszárú növényeken él (a megfigyelések szerint leginkább a gyermekláncfűvet vagy az ür-fűt kedveli). Áttelelés után tavasszal, társasan bábozódik, a kifejlett rovar május közepétől június végéig rajzik-repül.

Amíg az álcöngölepkek (Amatidae) családjá a meleg éghajlati övben rendkívül gazdag fajokban, addig a mérsékeltben ilyen értelemben már sokkal szegényebb. A fajok között vannak daruzsarák és legyekre emlékeztetők, de jó néhányuk csöngölepke-imitátorként vált ismertté. Utóbbiak közé tartozik a fehérpetyes álcöngölepke, amely Közép-Európában mindenfelé képes megélni. Hazánk megfelelő adottságú élőhelyein gyakori (helyenként akár tömeges is) lebec, másutt azonban meglehetősen ritka. A csöngölepkekkel kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy Abu'l Aigner Lajos könyve (*Magyarország lepkéi*, Budapest, 1907, 27-29. oldal) szerint a 20. század elején a történelmi Magyarország területén 28 fajt ismertek. Jelen-

legi területünkön a kutatók 26 fajt mutattak ki, közülük a legritkább a kizsáradás határain álló koronafűrt-östingölepke (*Zygaena fausta*), amelyből az elmúlt mintegy száz évben csupán hét példányt tudtak gyűjteni. (Fazekas Imre: *Egy rejtélyes csöngölepke Pannóniában*. In: Természet Világa, 2004. 4. szám, 178-180. oldal)

A fehérpetyes álcöngölepke jelenléte hozzájárul élővilágunk sokféleségéhez, változatosságához, ezért óvjuk, vigyázzunk rá.

Dr. Nebojski László

Közeledés

A nektárban gazdag selyemkérőt szívesen keresik fel a fehérpetyes álcöngölepkek

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Amália, Bálint Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kórházi Kálmán, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojski László, Schmidt Antal

Lapalapítás és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számvizsgáló bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Filiója
Számlaszám: 11732003 20030119

Nyomdai munkák:
Arcaut Nyomda Kft.
Baja, Amia u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MÉG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.